NEMZETI NŐNEVELÉS.

VI. ÉVFOLYAM. 1885. MÁRCZIUS. III. FÜZET.

AZ OLASZ FELSŐ LEÁNYISKOLÁKRÓL.

Páris, 1885. febr. 20.

Bevégezvén tanulmányaimat az olasz iskolákról, legyen szabad előbb is, mielőtt részletekbe bocsátkoznám, azon általános benyomásról számot adnom, melyet az olasz felsőbb iskolák reám tettek.

Leginkább azon áldástermő szellem lepett meg és ragadt bámulatra, melylyel az olaszok a nő nevelését felfogni látszanak, és mely miatt minden törekvésük oda irányul, hogy a fiatal leány *lelkét* és *szívét* értelmével összhangzatosan fejleszszék. Nemcsak tanítani igyekeznek, az emlékező tehetséget emésztetlen tény- és adathalmazzal megterhelni, de nevelni akarnak, még pedig az *életnek* nevelni.

Ez áldott törekvés pedig főkép abban nyilvánul, hogy az olasz iskolákban a program először is nincs annyira túlterhelve mint a németeknél; például 20—22, legfeljebb 25 óra hetenkint az összes tanulási idő, és abból is 4—4 órát fordítanak rajzra és női kézimunkára. Nem tömik tehát a növendék fejét gőzerővel, nem mondják neki: «Siess, siess, tanulj hamar, 16—17 éves korodban már be kell végezve lennie minden tanulásodnak; szerezd meg tehát a szellemi tőkét egész életedre!» Minek következése azután az, hogy a növendék, a mint a fiuknál is látjuk, fájdalom, magol-magol, kiöl lelkéből minden eredetiséget, nem képes többé egy eredeti eszmét fakasztani magából, és értelmetlenül, de azért önhitten mondogatja mások gondolatait, mások véleményét, míg úgy megutálja végre a szellemi munkásság e karikatúráját, hogy valódi szellemi munkásságra, a legtöbb esetben, egész életén át nem képes többé. Az olasz csupán biztos, tiszta alapot kíván adni; gondolkodni, érteni, kutatni tanít, s aztán megérteti a leánynövendékkel, hogy sírig fog kelleni tanulnia, fejlődnie.

Második előnye, szerintem, az olasz felsőbb leányiskoláknak az: hogy az igazgató mindig nő, s lehetőleg női tanerőket igyekeznek alkalmazni. S kinek hivatása erkölcsileg nevelni a nőt, ha nem a nőnek? A tanár csak tanít, de nevelni nem képes. Már pedig az iskolának nevelnie is kell. Az olasz iskolákban ép úgy tisztelik a tanárnőt mint a tanárt, s ha választani kell, inkább az elsőnek adnak előnyt. A fegyelem azért ép oly jó, sőt *jobb* — mert nőiesebb s nem annyira kaszárnyaszerű — ott, hol nő az igazgató, mi leányokra nézve mindenesetre kiválóan fontos, oda nem számítva azt a nagy erkölcsi hasznot, mit női vezetés a leányoknak nyújt.

Harmadik felsőbbsége talán az olasz női iskoláknak az, hogy rendkívül nagy gondot fordítanak a történelem, irodalom és erkölcstan tanítására. E tantárgyakra a legkitünőbb tanerőket szerzik meg és ezek által igyekeznek leginkább a növendékek szívét és lelkét fejleszteni és kiképezni. Egészen női szempontból, fenkölt magas eszmékkel tárgyalják e kérdéseket és hazafiságot, lelkesedést, emberszeretetet, igazságszeretetet igyekeznek oltani a növendék szívébe.

Ezek szerintem az olasz női felsőbb iskolák határozott előnyei.

Azok közül, melyeket tanulmányozni volt alkalmam, legérdekesebbek a római felsőbb leányiskola, melynek igazgatónője De Gubernatis Eleonora, és főkép a milanói, mely, mint mondják, legkitünőbb egész Olaszországban, és melyet Griseri Celestina igazgat. Mind a kettőt a község tartja fen. A római felsőbb leányiskola előkelőbb leányok számára van. Tanulnak minden reggel 9—12-ig: erkölcstant (a 3-ik és 4-ik osztályban), olasz nyelvet és irodalmat, történetet, földiratot, számtant és igen kezdetlegesen a természeti tudományokat. Ez mind kötelezett tantárgy. Délután egytől négyig van rajz, női kézimunka, franczia, német, angol nyelv. De ezek nem kötelezett tantárgyak; kiki azt választhatja a mit óhajt.

Több előadáson voltam jelen. Legérdekesebb volt a történelem, melyet kitünő egyetemi tanár és nagy szónok Belvilieri

adott elő, rendkívül érdekesen és lehet mondani ékesenszólással. A növendékek jegyezgettek. Tankönyveik nem igen voltak. Ez iskolában csak száz növendék van.

A milanói felsőbb leányiskolában az előadások csak reggel fél tízkor kezdődnek. Legelső a torna, mi egyedül nem kötelezett tantárgy, azután következnek az előadások délután háromig, egy félórai megszakítással délben, és öt-öt percznyi szünettel az órák között. Összesen 280 növendék van, kik erkölcstant (a 3-ik és 4-ik osztályban), olasz nyelvet és irodalmat, történetet, földiratot, számtant, számvitelt, természeti tudományokat, franczia nyelvet és német nyelvet tanulnak. Az erkölcsi és irodalmi tudományokra nyolcz órát fordítanak egy héten, a természeti és mennyiségtani tudományokra öt órát, az élő nyelvekre négyet, a rajzra és kézimunkára négyet-négyet; összesen van 25 órájuk.

Az erkölcstan és olasz nyelv és irodalom tanára dottor Giovanni Rizzi, ki rendkívül kitünő és ékesenszóló tanár. Előadásai valódi remekművek. Távol van a tanítástól minden gépszerű kimért modor, minden sablonszerűség; a tanár fő törekvése, hogy életre ébreszsze a növendék lelkét s őt gondolkodni tanítsa, és ez neki valóban a legszebben sikerül. Szárnyas tanításnak lehetne e tanítást nevezni, mely a lélekben lappangó legparányibb szikrát is fel képes éleszteni.

Több előadásán voltam jelen. Az erkölcstani órában például Giovanni Rizzi a párbajról beszélt a 3-ik osztálynak, s azon szerepről, melyet a nőnek e társadalmi kérdésben követnie kell. Nincs az a társadalmi kérdés, melyet Giovanni Rizzi meg ne világítna két éven át tartó kurzusában, és minő lelkesen, minő tudományosan!

Hát még Dante magyarázata minő érdekes az olasz irodalomban!

A történelem tanára, Giovanni de Castro is igen jeles tanár és szónok a milanói iskolában; de még sem oly kitünő mint a római Belvilieri, ki a párisi *collège de France* páratlan tanáraival vetekedik.

A természettudományokat és mennyiségtant sokkal alapo-

sabban tanítják Milanóban mint Rómában, de azért mégis korántsem oly részletesen és oly behatólag mint minálunk. A rajzot sokkal többre viszik, mi nem is csoda a művészet hazájában. Semmi mértannal nincs ez itt összekötve. Elkezdik az egyiptomi és különböző modorú diszítéseken, átmennek a virágokra, miket természet után rajzolnak, s aztán az emberfejre.

A női kézimunkát is a lehető legnagyobb tökélyig viszik, s mindent tanítnak, a mire egy szorgalmas házi asszonynak valaha szüksége lehet. Nagy örömmel láttam, hogy itt szó sincs az unalmas és haszonnélküli kötésekről és horgolásokról, hanem azonnal fehérneművarrással és foldozással kezdik az első osztályban.

Maga az igazgatónő, Griseri Celestina, nem tart előadásokat, de nagy buzgalommal vezeti az iskolát, és főkép neki és a lelkes felügyelőnő (Ispettrice, mi körülbelől a mi iskolalátogatónknak felel meg) Amalia Sola grófnőnek lehet köszönni, hogy oly rendkívüli tökélyt ért el.

De Gerando Antonina.

BALLAGI MÓR.

Nemzeti nőnevelésünk lelkes barátja, a nevelésügy fáradhatatlan és nagytekintélyű munkása, Dr. Ballagi Mór ünnepelte e hó 18-án hetvenedik születésnapját. Egész élete nemes példaadás volt a törhetetlen munkásságban és becsületességben s a megfutott hosszú életpálya alatt elérte mindazt, mit szív, ész, erő és akarat által elérnie lehetett. Mély tudománya és tevékenysége által széles körben vívott ki elismerést és tiszteletet, nemes lelkesültsége és jósága hálát és szeretetet keltett iránta mindenki szívében. Ez érzelmek indítanak minket is arra, hogy olvasóinknak a kitünő iró, tudós és emberbarát arczképét bemutassuk és eseményekben gazdag életét főbb vonásaiban megismertessük.

Dr. Ballagi Mór, a magyar tudományos akademia rendes tagja, a pesti ref. theol. intézet nyugalmazott tanára, a sugárúti tanítónőképző igazgatótanácsosa és a fővárosi tanügyi bizottság tagja, egy zemplénmegyei kis faluban, Inóczon született szegény zsidó szülőktől 1815-ben. A nyomor és inség iskolájában nőtt fel, éhezett és fázott. «De nem érezte a nyomorúságot, nem az éhséget és hideget soha, mert a szebb jövő reményéből merített lelkesültsége, magasra törő czéljai és ábrándjai elfeledtették vele a jelen ridegségét s jótékony meleget árasztottak lelkére.» Évekig tartó véghetetlen küzdelmek és szenvedések között végezte első tanulmányait a rabbi-tudományokból. Eleinte Nagyváradon tanúl, innen 1831-ben Pápára megy tanulmányait folytatni. Itt ismerkedik meg a ref. főiskola derék tanárával Tarczyval s ez ismeretség, mely később meleg barátsággá válik, elhatározó lesz életére. Tarczy bátorítására belép a bölcsészet-hallgatók közé, tanúl és kitünik. Itt tanul meg magyarúl s egy-két év múlva — Pestre kerülvén —

már magyar nyelven írja első irodalmi kísérleteit a «Hasznos Mulatságok»-ba; ugyanekkor a «Pester Tagblatt»-ba is kezd irogatni, s mindkét lapnál csakhamar feltünik.

A filozófiai és theológiai tanulmányok mellett a mathematika vonzza leginkább, ez illik legjobban gyors, kutató szelleméhez; el is végezi a pesti egyetemen a mérnöki tanfolyamot s tanulmányai folytatására 1835-ben Párisba megy, hol ismét sokat szenved a nyomorúság miatt, mert a nagy idegenben, önerejére utalva csak nehezen tengetheti életét.

Mit dolgozik és mennyit tesz Ballagi itthon, hazatérve Párisból, mint karolja fel a zsidók magyarosításának ügyét, mint tünik ki bibliafordításával és nyelvészeti kutatásaival: mindez köztudomású dolog. Ezért a tudományos munkásságáért, mint alig 25 éves ifjút választja őt a magyar tudományos akadémia levelező tagjává 1840-ben. Ez időben a mérnöki pályán nem boldogulván, szakít a mathematikai tudományokkal s teljesen a theológia tanulmányozására fordítja erejét. E czélból Tübingába megy, hol a kereszténységre tér és tudorrá avattatik.

Németországból hazatérve a szarvasi evangelikus főiskolánál nyer tanári, majd igazgatói alkalmazást; innen a szabadságharcz szólítja el, melyben lelkesültsége s hazaszeretete résztvenni kényszeríté. A szabadságharcz után Kecskeméten, majd a kecskeméti theológiai intézet Pestre költözése után 1855 óta Pesten tanárkodik; 1858-ban az akademia rendes tagja lesz. Buzgó tanári működése mellett egész lélekkel szenteli munkásságát az irodalomnak, s az irodalom sok becses és maradandó művet köszönhet neki. Nem lehet e lángoló lelkesedéssel végzett irodalmi munkásság bővebb méltatásába bocsátkoznunk, ez az irodalomtörténet feladata; reánk, a nevelésügy szerény munkásaira nézve az az áldásos munkálkodás bír kiváló érdekkel, melyet Ballagi egy szűkebb körben, a főváros nevelésügye s jelesen a nönevelés terén, melynek ma is hű ápolója, évek hosszú sora alatt kifejtett.

A főváros tanügyi bizottságát 1868 óta támogatja tanácsaival, munkásságával s a polgári iskolai tanítónőképző intézet igazgató-tanácsának is keletkezése (1869) óta tagja. Munkásságának kiváló

BALLAGI MÓR.

hatását csak úgy érthetjük meg, ha ismerjük tettre, áldozatra kész és haladásra serkentő lelkesültségét a tanügy s jóakaratát a tanügy munkásai iránt. Első mindig azok közt, kik a főváros hatóságát, közönségét lelkes szavaikkal arra buzdítják, hogy a fél úton meg nem állva, a főváros tanügyét minden rendelkezésükre álló eszközzel fejleszteni törekedjenek. S közvetlen érintkezésben állva a tanítókkal, ezeket is lelkesíti, bátorítja s példával és tanácscsal munkára buzdítja. Mennyi életrevaló eszme, mennyi helyes újítás és javítás köszöni eredetét az ő soha nem pihenő szellemének; mennyi szegénysorsú tanuló köszönheti jövője megalapítását az ő jóindulatú pártfogásának, anyagi és erkölcsi támogatásának! Mint a legnemesebb emberszeretettől áthatott lelkek általában, nem csak pillanatnyi részvétet érez a szűkölködők iránt, nemcsak elmuló pillanatnyi segélyben részesíti a hozzá folyamodót, hanem módot és alkalmat keres nekik az önfentartásra, s velük örül a segítségével elért sikereken, a felfedezett tehetség haladásán, kifejlődésén.

A nőnevelés ügye is fölötte sokat köszön Ballaginak; nem csak mint a polg. isk. tanítónőképző intézet igazgató tanácsosa foly be jelentősen az ügyre, hanem minden alkalommal felemeli szavát, hol a nőnevelés érdekeit, különösen az elemi s polgári leányiskolák fejlesztését előmozdíthatja. A tanítónők alkalmazását, úgy az elemi mint a felsőbb iskoláknál, mindig sürgette, egyrészt, hogy a tanítónőknek kenyérkeresetet biztosítson, másrészt és főképen azért, mert a leányiskoláknak szerinte is mulhatatlanúl szükségök van a tanítónőkre. De méltó a tanítónők hálájára azért a sok jóságért is, melyet igen nagy részük iránt személyesen is tanúsított. A tanítónőképző intézeti felvételi és képesítő s a fővárosi kandidáczionális vizsgálatokon a tanítónőjelöltek első sorban az ő jóakaratából, az ő bátorításából merítettek erőt és bátorságot. Együtt örült, lelkesedett a vizsgálandókkal egy-egy sikerült feleleten, s lelkesültsége magával ragadta, felvillanyozta a csüggedőket, s biztosította részükre az elfogulatlanságot és a sikert.

Sokoldalú fáradhatatlan munkássága jutalmaképen — bár sohasem kereste — számos kitüntetésben részesült. Nem tekintve

akademiai taggá, majd országos képviselővé, a pesti ref. egyházmegye s a dunamelléki egyházkerület tanácsbírájává történt megválasztását s azt, hogy számos egyesület tiszteletbeli tagjai sorába iktatta őt: király ő felsége kegyessége is feléje fordult, midőn nem rég a kir. tanácsosi czímmel tüntette ki. Megáldotta az Isten is hosszú élettel, megáldotta azzal, hogy sok eszmét, melyért ő oly sokat küzdött, fáradt, szeme láttára juttat diadalra az idő, s megáldotta családéletében is két derék fiúval és egy jó leánynyal, megáldotta azzal, hogy ma már azok gyermekei, az ő szeretett unokái fejlődésében gyönyörködhetik. Leánya Jozefin, Ilyés Károly, kir. táblai bíró neje; az egyik fia, Géza sárospataki jogakademiai tanár, a másik, Aladár a budapesti tud. egyetem rendkívüli tanára — mind a ketten hivatott mívelői a tudományos irodalomnak.

S a mi minden tisztelőjének szívét örömmel töltheti el: Ballagi friss erőben, vidáman érte még születése hetvenedik fordulóját. Fiatalos lelkesültségében és munkakedvében nem érzi a vállaira nehezedő évek súlyát, hosszas fáradozásai után sem keresi a pihenést. Tartsa is meg a gondviselés törhetetlen munkaerejét, hogy még sokat használjon a közügynek, a hazának, tudománynak s különösen nőnevelésünknek s hogy számos éveken át élvezhesse még a hálát és tiszteletet, az elismerést és tiszteletet, melylyel neki családja, barátai és polgártársai oly szives örömest adóznak.

Sebestyénné Stetina Ilona.

A LEÁNYOK TESTI NEVELÉSÉRŐL.*

(Befejező közlemény.)

Előadásom első felében futólag már említettem nehány pompás testgyakorlatot, melyek bizonyos évszakokhoz vannak kötve.

Újra kiemelem itt még első helyen az *úszást*, mely a folyóvízben való *fürdéssel együtt* rendkívül edzi a testet. Meg kell emlékeznem a *tánczról* is. Kis leányoknak csak a csoportos tánczokat ajánlom, a mamákat pedig óva intem, hogy felserdült leányaikat soha se engedjék tánczmulatságba, mikor valamely egészségi szempontból legkisebb aggodalmuk is lehetne. — Mellőzhetem talán a *lovaglást*, mely nálunk hadd maradjon csak a főúri nők sportja; azonban annál inkább kell ajánlanom a *korcsolyázást*, még azzal az ellenvetéssel szemben is, hogy esetleg súlyos testi sérüléssel lehet az összekötve.

Azt felelem erre az angollal: «mennél több dolgot ád a gyermek a sebésznek, annál kevesebb gondot ád majd az orvosnak.»

Talán egyik testgyakorlat sincs oly szembetünően frissítő, edző s erősítő hatással, egyik sem képezi, fejleszti úgy a leány grácziáját, mozdulatainak biztosságát s könnyűségét, mint a korcsolyázás.

A kirándulások, a hegymászás, az utazás stb. természetesen mind, mind beillenek ebbe a keretbe; de általánosabb értékűek, s ezért itt nem is terjeszkedhetem ki rájuk bővebben. De nem lett volna szabad megfeledkeznem előadásom első felében az *orthopedikáról*, az *orvosi gimnasztikáról* sem.

Vannak szervi hibák, melyek mellett az iskola-gimnasztika

* Az első közleményt l. a februári füzet 91—105. lapjain.

egyáltalában nincs megengedve vagy bizonyos szabályozást, megszorítást követel, s vannak oly testi-hibák, melyek javítására csak is egy bizonyos, szigorúan előírt, s orvos jelenlétében, talán általa vezetett izomgyakorlat szükséges. Ily hibák megitélését azonban soha se bizzuk másra, mint szakértő orvosra, mert a külső tünetek hasonlatossága alatt igen különböző belső kórok lappanghatnak; úgy, hogy egy gerinczoszlop-elferdülés, képződő púp, félszegség, donga- vagy lőcsláb javítása mechanikus eszközök, izomgyakorlatok stb. által egyik esetben czélra vezethet, míg más esetben, ha vaktában csak a szomszéd asszony hasonló esete után indulva, hasonló eszközöket alkalmazunk, egyáltalában nem sikerül, sőt a baj csak fokozódik és veszélyesebbé válik.

Most pedig áttérek a leány testi nevelésének ama tényezőire, melyek kiválóan a család gondját, az anyák kötelességét képezik, s melyek tulajdonképen az alkalmazott egészségtan körébe tartoznak.

A legkitünőbb nevelők minden igyekezete csak fele eredményre vezet, ha figyelmen kívül hagyják az egészségtan szabályait. Az egészségtan, s ez ennek alapján megalapított életrend mindenben a természetes után törekszik, s igazi ellentétje mind ama ferdeségeknek, melyeket manapság a műveltség roppant felcsigázott, de higienikus szellemtől át nem hatott, követelései szülnek.

Elismerem, hogy az egészségtan követeléseinek foganatosítása a nőnél sokkal több akadályba ütközik, mint a férfinál, mert a szép nemnek a divat, szokás, tradiczió és előítelet által inkább meg van kötve a keze, és sokkal kevésbbé térhet ki az ebből eredő nehézségek elől az illembe ütköző ezer aggodalom miatt. A tradiczió és előítélet, ez a százfejű sárkány azonban idő folytán, ha nem is törvények és rendeletek által, hanem a helyes nevelés fegyverével mégis legyőzhető. Tudják már, t. hallgatóim, hogy a testi nevelés e részébe a *test ápolása*, a *táplálkozás*, a *ruházat*, a *lakás és a test pihentetése* tartozik.

Midőn a *test ápolásáról* szólok s ez alkalommal a gyermek legkoraibb életéből is két fontos momentumra, két igen elterjedt

tévedesre rámutatok: talán nem fogok abba a hibába esni, a melytől egyik barátnőm óva intett, hogy t. i. ne tartsak valamiképen «dajkaelőadást». Az egyik hiba, a melyre rá akarok mutatni, a *korai karon hordozás, felültetés* és *járatás*. A gyönge teremtéseket u. is már a 2-ik, 3-ik hónapban ülő helyzetben hordozzák a karon s a mi a legrosszabb, rendesen csak egy és ugyanazon a karon, a mi a gerinczoszlop elferdülésének első csirája. A gyenge izmok t. i. a gerinczoszlopot nem tarthatják meg egyenes irányában, s az egyik oldalra elhajló test súlya az oszlop ellenoldalú szalagait túlságosan nyújtja s feszíti, a csigolyák, meg a csigolya közti porcz-korongok pedig, melyekre az egész súly rá nehezedik, fejlődésükben, egyenletes növésükben meg vannak akadályozva, rézsutosan nőnek, elferdülnek. Ugyanezen az alapon származnak a ferde testtartás és a lábszárcsontok elgörbülése, ha idő előtt próbálgatjuk a gyermekeket járatni.

A karon hordozást tehát a 4—5-ik, a járatást a 10—12-ik hó előtt ne kezdjük el, csak is akkor, ha a gyermek már maga is megtette rá az első kisérletet.

Itt ráutalhatok talán még arra a hibára is, midőn nem engedjük meg gyermekeinknek mindkét kezüknek evésnél, kézfogásnál, írásnál egyforma használását, mire hajlamot mutatnak; sőt megdorgáljuk, meg is büntetjük őket, mikor bal kezükkel is mernek kanalat ragadni, vagy parolát adni.

A test ápolásában azonban első helyen áll a *bőr ápolása*. Az egészség egyik főfeltételét képezi a bőr működésének rendes folyamata. Ennek feltétele a tisztaság, ez utóbbinak eszköze pedig, a miben hál' Istennek nem szűkölködünk, a víz. Soha se féltsük tehát bőrünket a víztől, s különösen a hideg víztől ne féljünk. Háromnégy éves korától már naponta felkelés után hideg mosást, hetenként 2-szer, 3-szor pedig hideg fürdőzést végezzen tehát a gyermek, még pedig önmaga, hogy a vele járó tag- és testmozgással s utána a dörzsölő törülközéssel kellemes, meleg érzést keltsen bőrében, vére keringését gyorsítsa, bőre rendes működését likacsainak tisztítása által fentartsa és az egész szervezet élettevékenységét élénkítse a fokozott anyagcsere által. Ezen kívül edzik a hideg mosások és fürdők a

testet a könnyű meghűlés ellen is és erősítik az idegrendszert, mely épen asszonyainknál oly rettenesen alá van ásva; a bőrnek pedig egészségesebb színt adnak. A langyos és meleg fürdők e mellett szintén elkelnek és szükségesek is, mert a bőr pórusainak tisztítására alkalmasabbak. — Gyógyító hatású fürdőkről itt nem szólhatok s a bőr ápolásának részletezésébe szintén nem bocsátkozhatom. — A test ápolásának keretébe illeszthető legjobban a *szabad levegő* szükségének hangoztatása és bizonyítása is.

A szabad levegő nélkülözhetetlen a test erőteljes kifejlődésére. Táplálhatjuk gyermekeinket a leghelyesebb módon, csak satnya, puha izomzatú, sápadt, a friss levegő és hőmérsék változásai iránt szerfelett érzékeny üvegházi növényeket nevelünk belőlük, ha folytonosan zárt levegőben tartjuk. Nem lehet eléggé kárhoztatni azt az elterjedt szokást, hogy a zordabb időjárásban nem vezetik őket a szabadba.

Néha késő ősztől kora tavaszig fogva tartják szegénykéket, friss szellő ne érhesse sápadt orczájukat, mert megárthatna. De igazuk is van. Elkényeztetett szervezetük minden hőváltozás iránt felette érzékenynyé vált, s minden hidegebb fokba való átmenet csakugyan megárt. Ebben a ferde bánásmódban gyökeredzik a «*meghűlés*» elpusztithatlan frázisa sok gonosz hajtásával. — De elejét vehetjük, élete fáját elmetszhetjük, ha tavaszszal és őszszel, nyáron és télen, ha csak tűrhető az időjárás, a nap legkellemesebb óráiban a szabadba vezetjük, az udvarra, a kertbe, akár csak az utczára is eresztjük a gyermekeket — mert az utcza levegője minden esetben mégis sokkal jobb a szoba levegőjénél.

Áttérek most röviden a táplálkozásra. *A táplálkozást* illetőleg csak az ellen a nagy hiba ellen akarok felszólalni, hogy leányaink első étele minden reggel a *kávé*.

A fiatal szervezetnek, mely különösen az éjjeli pihenés alatt épiti testét, kárpótlásul reggel nem üres, idegizgató *narkotikumra* van szüksége, hanem tartalmas, tápláló anyagra, első helyen tiszta, jó *tejre;* mint a hogy régen történt, mielőtt e keleti lé és szurrogátumainak hitvány rokonsága annyira el nem hatalmasodtak nálunk.

Már inkább, de még nem eléggé tudják a szülők, hogy a sok édesség a fogat és gyomrot rontja, s hogy a nyalánkságoknál többet ér a *vajas kenyér, híg tojás, frissen sült* és egy-két korty jó, hamisítatlan *bor*.

A *ruházatról* szólva, eljutottam ama kényes ponthoz, melyről a nőknek egyáltalában és az anyáknak különösen eredménytelenül prédikál még az orvos is. Minden józan okoskodás, orvosi bizonyítgatás eddigi kisérleteimben ép oly hiába való volt, a mily hatás nélkül pattantak le a gúny nyilai a *divat* pánczéljáról, mely vasövként hozzáférhetetlenül körülveszi az öltözködés kérdését a nőknél, s elzárja előlük a czélszerű öltözködés titkát.

Megpróbálom ezuttal nagyobb körben a ruházat jelentőségéről s az öltözködés czélszerű módjáról szólni, s ha nem is áltatom magamat azzal, hogy holnap minden nőhallgatóm leveti fűzőjét, és a magas sarkú czipőt, mégis abban a reményben ringatom magamat, hogy gondolkodóba ejtem egynémelyikét s ő, a megismert helyes elvek alapján, lassanként felveszi a küzdelmet a rosz szokás, bolond divat, elavult tradiczió és nevetséges előítélet ellen.

A ruházat jelentőségének fontossága abban áll, hogy *a test melegvezetésének módozatait szabályozza*, megvédi az igen erős és az igen gyenge melegelvonás fölöttébb káros következményeitől.

E szolgálat teljesítésére a ruházatot szövetének alkotása képesíti. Egyes szálak által képzett közeiben, a szövet likacsaiban u. is a szövet vastagsága szerint bizonyos vastagságú légréteg foglal helyet, mely mint rosz melegvezető veszi körül testünket. Ruházatunk ez által, a mint *Pettenkofer* mondja, nemcsak szélcsendet hoz létre a levegőben, de hőmérsékletét is szabályozza számunkra. Midőn a testünkből áramló meleggel fűtjük a ruhaszövetet s a likacsaiban levő levegőt, mely lassan rétegenként cserélődik ki a légkörivel; a szabadba, sőt a magas éjszakra, a sarkvidékek jégmezőire is 24—30 C. fokú levegőt viszünk magunkkal ruházatunkban, a mi arra vall, hogy az emberi nem bölcsője valahol a forró égöv alatt lehetett.

A természetnek ama mostoha gondoskodása azonban, hogy

ruházatot nem adott az embernek, hogy nem burkolta be szőrrel vagy tollal, tulajdonképen nagy jótétemény rá nézve, mert képessé teszi, hogy alkalmas ruházattal a forró éghajlattal ép úgy, mint a zord vidékek légköri befolyásaival kiállja a harczot.

Az öltözködés czélszerű módjához tehát szükséges a most elmondottak szerint, hogy ruházatunk az évszakhoz és időjáráshoz alkalmaztassék, de szükséges az előadásom első felében, a légzés, vérkeringés stb.-ről elmondottak után, hogy a korhoz s testünk egyéni tulajdonságaihoz is legyen mérve.

Ha első sorban a fehérneműről szólok, annak puha volta mellett naponként tisztával való cserélését óhajtanám, s azonkívül külön hálóruhát követelek. A felső ruhánál kerülni kell a fej és nyak szabad mozgását, a vér keringését akadályozó magas, kemény és szűk gallérokat; a szorosan kötött nyakkendőket; a karok és vállak szabad mozgását hátráltató divatos szűk ruhaderekat és teljesen el kell vetni a most divatos aczélos és halcsontos fűzőt. — Önöknek, hölgyeim, adok helyette másikat, az egészségtannak megfelelőt, mely minden kemény részlet nélkül készüljön valamely erősebb ruganyos szövetből, hogy minden lélekzetvételnél táguljon s mégis teljesen a testhez simuljon; annak természetes hullámvonalait feltüntesse s plasztikáját ne rontsa. Ilyen fűzőnek az előhirnöke a most divatos és mégis czélszerű *trikot* kabátka.

A leánygyermekeknek, a serdülő leányoknak a ruhatárából azonban teljesen ki kell küszöbölni a fűzőt, mert torzítja a fejlődő mellkas eredeti formáját, nehezíti a légzést, megváltoztatja egyes szervek helyzetét, alakját, zavarja az emésztést s gátolja a törzsizmok működését.

Ha visszaemlékeznek, hogy mit mondtam a légzési izmok fokozott működése elhanyagolásának következményeiről, akkor világos lesz önök előtt, hogy fűző alatt ez izmok még inkább elsatnyúlnak s még veszedelmesebbek lesznek a következmények is.

De nemcsak a fűző tilos; tilos leánygyermekeknél az öv viselése is a derék körül, ha az bőrből készült s tetszés szerint húzható szorosabbra. A termetet ily természetellenesen idomítani,

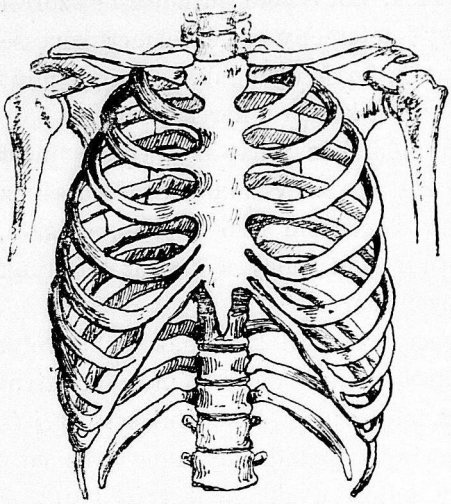

1. ábra. — Rendes mellkas.

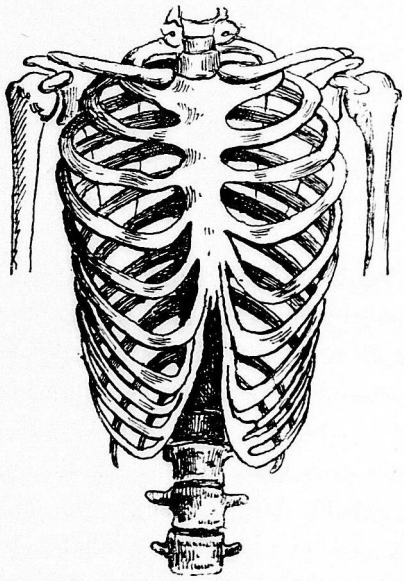

2. ábra. — Fűzős mellkas, Flower után.

szépíteni nem lehet, csak rontani. Ide tartozik annak említése is, hogy a mit a fűző és öv elvetése által javítanak, még mindig rontják tovább, ha a ruhát, a szoknyát a derék körül szalagokkal kötik meg kapcsok helyett, melyek elég tágasan és mindig egyformán tartják a csipők felett a ruházatot.

Általános szabályként az szolgáljon tehát, hogy leányaink ruházatában czélszerűséget egyesítsünk kellő csínnal s felső öltözékük feleljen meg az évszak hőmérsékletének, ne legyen sem igen könnyű, de meleg sem a szükségen felül, mert az elsőben könnyen meghűlnek, az utóbbiban meg szervezetük ellentállása kivesz, elkényeztetnek s annál hajlandóbbak, fogékonyabbak minden betegségre.

Szóljak-e a kalapokról is? Szinte restellem, mert csak korholni tudom, ha látom, hogy a dús hajzattal már különben is védett fejet szűk franczia kalapba szorítják; vagy nehéz Rembrand szőrkalappal melegítik fel fejüket s a párolgásnak sehol útja, a szellő-

zésre sehol nyílás nincs. Fejfájással térnek haza, ledobják a kalapot, leeresztik hajukat és megkönnyebbülnek. De más nap nem segítenek könnyebb, tágasabb és szellős kalap által; legfeljebb új díszszel, egész madárszárny-kiállítással teszik még súlyosabbá.

Nem ugorhatom át — *honny soit qui mal y pense* — a harisnyakötő és harisnyatartó kérdését sem. A szoros harisnya-kötő a lábszár vérkeringését és fejlődését gátolja, tehát szoros ne legyen

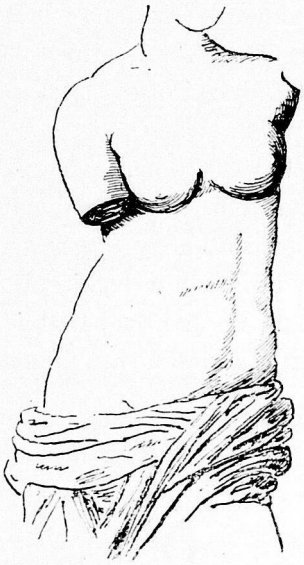

3. ábra. — Görög nő-szobor.

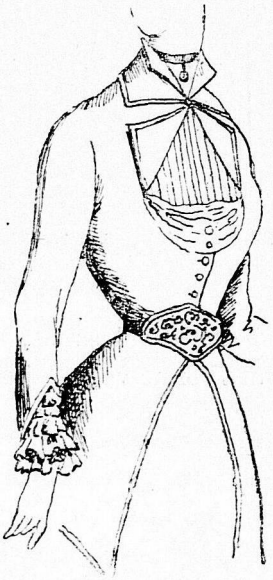

4. ábra. — Párisi nő.

és csak a térd alatt köttessék meg. A most divatba jövő harisnyatartók, melyek a térd alatt végződő harisnyát valahol a térd fölött erősítik meg, *Lücke*, strassburgi tanár kutatásai szerint azzal a veszélylyel fenyegetik a műveltebb osztályt, hogy észrevétlenül sánta, ferde növésű gyermekeket nevelnek, mert legjobb úton vannak a térdízület eltorzításának előidézésében.

És végűl sürgősen javítsunk a leányok czipőin is.

Ne vegyünk példát a lábelnyomorítás művészetében tökéletes chinaiaktól, ne utánozzuk a szűk, hegyes orrú, s a láb-

ízületeket rontó magas sarkú franczia mintákat sem, hanem engedjük természetesen fejlődni leánykáink formás lábait az angolok bő, széles orrú, alacsony sarkú czipőiben — inkább ne is ismerjék az időjárás változását előre megjósló nagybecsű tyúkszemeket, melyeket drága örökségképen nemzedékről-nemzedékre ápolunk s tartogatunk szűk czipőinkben. — Szólanom kell még gyermekeink szobáiról, otthoni foglalkozásairól és a test pihentetéséről.

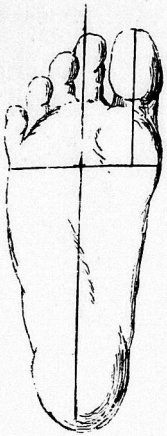

5. ábra. — Rendes láb talpa széles orru czipő mellett.

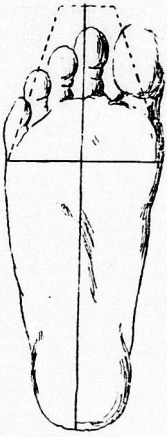

6. ábra. — Talp és hegyes orru czipő viszonya.

Elterjedt s nem eléggé kárhoztatható, szinte megfoghatatlan szokás, hogy *gyermekszobának* rendesen a legkisebb, legsötétebb szobát választják, s ezt rendezik be hálószobának is, hol ráadásul a bonne vagy dajka is fogyasztja a kicsi udvari ablakon át

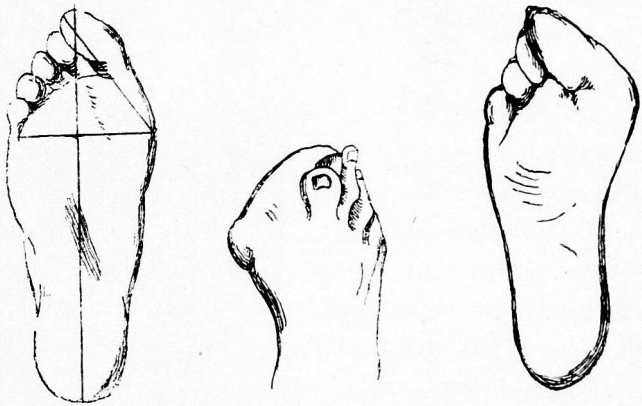

7. ábra. — Szűk czipő által torzitott lábujjak.

gyéren átszűrődő friss levegőt; míg valamely tágasabb, világosabb szoba szalonnak tartatik fen, a havonként egyszer-kétszer betekintő

látogatók részére. Ezt a szobát büntetés terhe alatt félénken kerülni kell a szegény gyermekeknek, pedig őket illetné a lakás legnagyobb, legvilágosabb, legjobban szellőztethető, legszárazabb szobája, a hol növekvésük, fejlődésük legtöbb idejét töltik.

Az otthoni foglalkoztatást illetőleg az embernek néha elszorúl a szíve, ha látnia s hallania kell, hogy a nevelés és tanítás divatos fogalmai mellett, némely szülő s nevelő mi mindent nem ró a gyenge csemetékre. Alig hogy haza kerülnek az iskolából, már kezdődik a privát órák sora s újra szorgalmasan ülniök kell fáradt szemmel s görbe háttal; mert nem mindennapi gyerekek ám azok! A szülők büszkék az eredményekre, melyeket az egészség árán vásároltak s nem tudnak hová lenni örömükben, a mikor a felcsigázott lélek az elcsigázott test romjain diadalt arat.

8. ábra. — Khinai nő talpa.

Vagy talán azt hiszik a szülők, hogy a test ilyen folytonos ülés közt pihen s üdülhet, s hogy elég ha éjjel pihennek gyermekeik? Korántsem. Nekik pihenés, ha gondtalanúl játszhatnak, ha a nagyobb leánykák könnyebb házi foglalkozást végezhetnek, virágaikat ápolhatják stb., mert a fejlődő gyermek nap közben tulajdonkép akkor pihen, ha lelkileg nem kell megerőltetnie magát, ha nem kell egyforma helyzetben munkáját végeznie valamelyik izomcsoport különös fárasztásával s a másiknak túlságos pihentetésével.

A mi az éjjeli pihenést illeti, ez csak úgy tökéletes s csak akkor van a test hasznára, ha a gyermek ágya elég nagy és tiszta, ha a derékalj inkább kemény, mint puha, tehát szalmazsákból vagy lószőrmatráczból áll; ha a takaró nem más, mint vászonba takart könnyű gyapjúpokrócz, és az egyetlen párna a fejet alig néhány újjnyi magasra emeli. Minden dunna-féle kerülendő, mert nem tekintve azt, hogy nehezebben tartható tisztán, nagyon felmelegíti az alvónak testét, s a gyermek egész éjjel hánykolódik ágyában.

Mindezeken kívül megbocsáthatlan bűnül róvom fel minden anyának, ki gyermekeit másod magával fekteti egy ágyba. Hogy

milyen veszélyeket rejt az magában, tisztelt hallgatóim ítéletére bizom s ezzel be is fejezem előadásomat. — Még csak az előadásomból levonható következtetéseket legyen szabad összefoglalnom: kimondhatom, hogy a testi nevelés, különösen pedig leánygyermekeink testi nevelése felette fontos és szükséges; mert hatásai nemcsak közvetlen, de nemzedékről nemzedékre származik át, s elhanyagolását szintén egy jövő nemzedék sínli meg. Konstatálhatom továbbá, hogy nálunk *az iskola* még nagy részben gondatlanúl elhanyagolja, mellőzi vagy legalább is nem méltatja kellőképen a testi nevelést; *a társadalom* nem látja át, nem kárhoztatja s nem küszöböli ki a testi nevelés egyes tényezőinek divatos ferdeségeit; a *család* pedig korántsem ismeri még eléggé a testi nevelés *helyes* irányelveit, hogy kis körében az impulzust megadhatná.

Mindezeknél fogva szavaimat azzal zárom be, hogy ne alapítsunk, ne építsünk még egyelőre, és még sokáig nem, leányaink részére külön középiskolákat s a világért sem külön felső iskolákat, egyetemet; ne indítsunk mozgalmakat ily irányban, de hassunk oda, hogy leánygyermekeink testi nevelése egyenjogusíttassék lelki nevelésükkel; törekedjünk az iskolában, a társadalommal szemközt s otthon tért szorítani az itt hirdetett iránynak, melylyel erősebbekké, egészségesebbekké, szebbekké és jobbakká neveljük leányainkat, s biztosítjuk a jövő nemzedékek leányainak a ma még igen korán óhajtott egyenlőséget a férfival.

Most pedig köszönetet mondok szives figyelmükért, melylyel kissé hosszúra nyúlt — s ugyebár igen kevéssé mulattató — előadásomat végig kisérték. Bőven meg leszek jutalmazva, ha nemcsak végig hallgattak, hanem meg is hallgattak s azzal a tudattal, hogy jó ügyért küzdök.

Dr. Dirner Gusztáv.

A JELLEMKÉPZÉS MÓDSZERE.

(Első közlemény.)

«Az emberek jelleme a társadalom lelkiismerete.»
Emerson.

A jellem — mondja *Smiles* — a világ egyik legerősebb rugója. Legnemesebb megtestesülésében az emberi természet legkiválóbb alakjait ismerhetjük fel, mert a jellem legjobb alakjában mutatja meg nekünk az embert. S a jellemes ember előtt — ha későn is — a világ meghajol. A lángész bámulatot gerjeszt; a jellem tiszteletet. A lángész forrása a szellemi erő, a jellem a szívből ered. A lángeszű emberek a társadalom *értelméhez*, a jellemesek annak *lelkiismeretéhez* állanak viszonyban; amazokat csodáljuk, ezeket követjük.

E szerint tehát a nevelésnek alig lehet magasztosabb feladata, mint *nemes jellemeket* képezni; olyanokat, minőket a világ tisztel és követ. Nincs is fontosabb kérdés, mely a nevelő-tanítót foglalkoztatja, mint a *jellemképzés módszerének kérdése.*

De e kérdésre nézve vajmi nagyon elágazók a nézetek. Némelyek szerint ugyanis valamely ember jelleme csak *irányára* s *anyagára* nézve, de *lényegében* sohasem esik semminemű változás alá; mert a jellem veleszületik az emberrel s teljes életében uralkodik rajta. Mások ismét azt állítják — s ezek közé tartozik *Smiles* is — hogy a jellem sok mindenféle apró körülmény hatása alatt keletkezik, fejlődik, s hogy egy nap se múlik el anélkül, hogy jó vagy rossz irányban ne képződjék. Én azt hiszem, hogy a középen fekszik az igazság, vagyis, hogy az emberrel már veleszületnek ugyan bizonyos hajlamok, melyek azonban a nevelés befolyása alatt idomíthatók, s így a jellem mind az eredeti belső, mind a későbbi, külső erkölcsi hatásnak az eredménye. S ezt az elméletet

el is kell fogadnunk, ha van hitünk a nevelés befolyásában, s nem kételkedünk az örökölt tulajdonságokban.

Fődolog azokat az eszközöket ismernünk, melyek segedelmével nemes jellemet képezhetünk.

Az iskola főtevékenysége mindenesetre a nevelő-oktatásban áll, és ez az oktatás a jellemképzés egyik főeszköze. Ennek alkalmazásánál azonban annál számosabb nehézség merül fel, minél több növendéke van az illető iskolának. Mert gondoljuk csak meg, hogy mit tesz az egy-egy osztályban 40—60—80—100, sőt több gyermeket, kik között egyik sem olyan mint a másik, *egyazon* czélra vezetni! Valóban olyan nehéz föladat ez, melynek megoldása *sohasem* sikerülhet teljesen. Először is lehetetlen, hogy a tanító e sokféle individualitást behatóan s gyökeresen tanulmányozhassa, megismerhesse; mihelyest pedig ezt nem teheti, nevelése sem lehet a minden egyéniség sajátságait egyaránt tekintetbe vevő. Ily körülmények között legjobb esetben csak afféle «átlagos jellemek» — Durchschnittscharaktere — képezhetők; a valódi, *ritka* jellemek pedig csak valamely szerencsés véletlen eredményei. Helyesen jegyzi meg *Lasker* a tehetségről és a nevelésről szóló tanulmányában, hogy az iskolai nevelés a házinak és egyéninek egyenes ellentéte. Ez igaz. Mert míg a házi és egyéni nevelésnél a részletekbe is bocsátkozhatunk, az iskolában szükséges figyelem minden el- és kitérést megtilt; a tanulónak nem szabad valamely sajátos tehetségével az iskolai rendből kilépnie, hanem alkalmazkodnia kell azokhoz a korlátokhoz, melyeket az iskola felállít. Itt térnek el a nyilvános iskola és a magánnevelés czéljai egymástól Míg a jó magánnevelés a növendék sajátos tehetségeit, ha azokban jó mag rejlik, kifejleszteni, s belőlük jellemet alkotni igyekszik, addig az iskola szigorúan megszabott átalános terv szerint jár el s egyöntetűséget követel. Inkább az összeséget kell szem előtt tartania, mint az egyest; s kényszert kell alkalmaznia a többség kedveért ott is, a hol ez az egyesnek tán kárával jár. De eme szükségképen való tökéletlensége mellett, hogy az egyéni tehetségeket nem ápolhatja kellő gondossággal, megvan azért az iskolai nevelésnek a maga speciális *jó oldala* is. Annyi gyermeknek *egy*

helyen való összesereglése kétségkívül a gondolatokra, érzelmekre a lelki élet egész irányára és szóval a jellemre igen nagy és sok tekintetben jó hatással van. Megtanulják egymás *jogait* tisztelni; megszokják az egymás iránt való kölcsönös *figyelmet, kiméletet,* s korán fölébred bennük a társadalmi *összetartozás,* az emberi *közösség* érzete. Az iskolai rend szigorúan megköveteli a gyermekektől az *engedelmességet,* az iskolavezetőktől a *részrehajlatlan ítéletet* s előkészíti a társadalom alapelveire. Szóval az akarat irányára és fegyelmezésére, valamint a társadalomban való szereplés előkészítésére az iskola sokkal többet tehet s jótékonyabban hathat, mint a magánnevelés.

Ziller szerint a jellem az akarás és nemakarás határozottságában áll. Az akarás és abbanhagyás — unterlassen — a felfogott igazság mélységéből ered, tehát a tanítás mélységéből s a saját erő és tehetség tudatából. E szerint hát az olyan tanítás, a mely csak bizonyos hagyományszerű ismeretek elsajátításában áll, csak kevés értékű lehet; mert csak az, a mit magunk dolgoztunk fel magunkban és a mi bennünk egyszersmind *meggyőződéssé* is vált, csak az hathat egyszersmind az értelemre is s indíthat megfelelő cselekvésre. A tudásban rejlik az *értelmi,* az akarásban pedig a *jellemképzés;* a tudás igen szép dolog, de egymagában még nem elég, s nem teszi az egész embert; okvetetlenül hozzá kell járúlnia a személyes akarásnak is. Az iskolai *egész* oktatásnak nem is lehet tehát más czélja, mint a nevelés. A tanítónak nevelőnek is kell lennie, a ki nemcsak bizonyos szaktudománynak a birtokában van, hanem a ki egyszersmind a nevelés művészetét s ennek lélektani törvények szerinti alkalmazását is ismeri; a ki a tanítványt mindig növendéknek tekinti, — oly növendéknek, kinél nemcsak a tudás, hanem az egész egyén tartandó szem előtt.

Már föntebb mondám, hogy az abstrakt elveknek mindenben megfelelő természetszerű nevelés az iskolában szinte lehetetlen; de mindazáltal föltételezzük és követeljük, hogy a tanító a gyermek lelkét s az abban működő törvényeket nagyjában ismerje.

Értelem, érzelem és akarat a lélek főtehetségei. E három főtehetségnek belső összefüggése s egymásra való hatása arra

az igazságra vezet bennünket, hogy minden egyes tehetség tevékenysége azon mértékben fokozható, a mint a másik két tehetség egyidejűleg való foglalkoztatásához értünk. A tanítás tehát nevelési szempontból annál czélravezetőbb, minél inkább megragadja az embert mind a három lelki tehetségében, s minél jobban képezi a lelket mind a három irányban. Csak az ilyen tanítás élesíti a figyelmet, képesít itéletalkotásra s midőn erre vezet, egyúttal szeretetet is gerjeszt az igazság iránt.

Értelmi tekintetben a nevelő-oktatásnak főfeladata, hogy a gyermeket világos, határozott képzetek, fogalmak birtokába juttassa, ezeknek összekötését folytonosan gyakorolván, helyes itéletek alkotására és következtetések vonására képesítse, s az így fokozatosan elsajátított s összegyűjtött nyelvkincsek segedelmével szabatos beszédhez szoktassa. És hogy a gyermek a képzetek, fogalmak és itéletek közötti összefüggést öntudatosan fölismerje, az egész tananyagnak tartalma szerint igaznak, alakja szerint helyesnek, módszere szerint pedig világosnak, értelmesnek és jól elrendezettnek kell lennie.

A képzetekből származnak az *érzelmek* és az *akarat törekvései*.

A kedélyképzés igen nagy fontossággal bir. «A kedélytelen ember nem is ember», szokták mondani. Szükséges mindenekelőtt, hogy a gyermek a más emberekkel való *együttérzésre* vezettessék; de ez csakis a képzetek ereje, szemlélhetősége és élénksége által történhetik. Az érzelmek vagy fokozzák, avagy pedig csökkentik a lelki erők tevékenységét. Öröm, lelkesedés emelik; félelem, bú elzsibbasztják a lelki erőket. Ennek szemmeltartása főfontosságú a nevelő-oktatásnál.

Az erkölcsi érzelmek ápolása a jellemképzéshez tartozik. A nevelő-oktatás amaz erkölcsi képzetek birtokába juttatja a gyermeket, melyeknek segítségével az magának erkölcsi itéletet és eszméket képezhet; mert a nevelő-oktatás az, mely a gyermekkel a valódi, tiszta, vallásos erkölcsösséget megszemlélteti. A puszta moralizálás nem juttat czélhoz; minél kevesebb a szándékosság és tervszerűség látszata, annál biztosabb a hatás!

Az *önérzet* azon képzetben rejlik, melyet valaki magának a

saját személyes értékéről alkotott. Az önérzet bizonyos fokára a jellemnek okvetetlenül szüksége van. A tanító keltse föl azt, a hol még nincsen meg; ápolja, a hol már megvan; fékezze, a hol a jellemet alkotó erényeken *fölül* kerekedik. Az önérzet ikertestvére a *becsületérzés*.

Hogy a gyermek *másokkal érezni* tanuljon, szükséges, hogy azoknak a helyzetébe és az ezen helyzetnek megfelelő érzelmekbe mintegy bele tudja magát élni. Azért a bibliai és más történeti elbeszélések csak akkor birnak valódi jellemképző értékkel, ha az azokban előforduló helyzetek és a bennük szereplő személyek érzelmei a lehetőségig szemlélhetőleg állíttatnak a gyermek elé. Az együttérzés felkeltésére, kifejlesztésére, nemesítésére a nevelő-oktatásnak mindenek fölött törekednie kell, s e tekintetben leghatásosabb magának a tanítónak a *példaadása*. A tanítónak, nevelőnek a rokonérzetet és a részvétet gyakorlatilag is kell mutatnia és szemléltetnie azáltal, hogy minden tanítványa, a legvásottabbak iránt is, *jóakarattal* viseltetik. «A gyengék számára *türelem*, a tévedők számára *szeretet*, de mindnyájuk számára *jóakarat*», ez volt *Pestalozzinak* nevelői jeligéje.

Előmozdítja a nyilt és nemes jellem képzését, ha az *irigységet* és *kárörömet* megszégyenítjük, az *árulkodást* nem protegáljuk, *pártütést* és *követelődzést* nem tűrünk, a nagyobb testi erővel való durva visszaélést a legszigorúbban büntetjük, a kicsinyeket és gyengéket a nagyok és erősebbek oltalmába ajánljuk, ha az egyest az összességért s viszont az összességet az egyesért felelőssé teszszük, miáltal ama közszellem támad, mely a patriotizmusnak és a tiszta keresztényi, felebaráti szeretetnek a legbiztosabb alakja.

Ziller szerint az akarat képzéséhez szükséges:

1. *Egy határozott czél, melyet elérni az ember szellemi erőinek megfeszítésével törekszik.* — Az ilyen czélból kell a tanítónak minden oktatási órában kiindulnia. Ennek a czélnak nem szabad a növendék *látás-*, *törekvés-* és *nyelvkörét* túlhaladnia, s a tanítónak nem szabad azt tennie, a mit már maga a növendék is megtehet. Saját erő, saját gondolat és ehhez a szükséges idő, hogy a tanítvány gondolatai megállapodhassanak, ez az, mi az akarat erejét

edzi. Szóval, a tanításnál ne markoljon bele a tanító a növendék gondolatmenetébe, mert különben sohasem juthat el ez annak a tudatához, hogy *mit tud* és *mire képes*. Az akarat *tudatos* állapot. Előbb tudni, azután tehetni, végre akarni. Bizalom és önbizalom az akarat és a jellem attributumai, s ezeket a növendéknek a tanítás útján kell megszereznie.

2. *A kitűzött czélt oly nagyértékűnek kell föltüntetni, hogy a növendék a tanítás iránt érdeklődjék.* — Nem pedagógiai, akaratképző az a tanítás, mely alatt az osztályban frisseség és élet hiányzik, s a tanulók nagy része közönyös minden iránt, mit nekik nyujtanak, de még rosszabb, ha ezt rájok kell erőszakolni. Az akaratképzéshez tartozik:

3. *A haladás utáni vágy.* Az akarat nem a nyugalom, hanem a *mozgás* állapota; az akarat nem elégszik meg avval, a mit már bir, hanem többre törekszik. Az ilyen törekvést pedig a nevelő-oktatásnak kell megteremtenie. Azért ne nyujtsunk élettelen, holt tudást, melynek hasznát nem vehetjük, hanem merítsük oktatásunk anyagát az életből az élet számára.

4. *Hogy az oktatás által teremtett szellemi tehetségek a többiek fölött túlsúlylyal birjanak.* — Az erős akarat mindent iparkodik meghódítani, a mi a lélekben van: gondolatokat, érzelmeket, törekvéseket, képzelmeket és a többi szellemi erőket. Hogy az akaratot *erőssé* tehessük, erre erős és világos képzetek szükségesek; mert a mit nem lehet határozottan és tisztán gondolni, az se nem erős, se erőssé nem válhatik. De minden erőnek bizonyos időre van szüksége, hogy biztos hatást idézhessen elő. Innen ered a nevelő-oktatásnak ama régi szabálya: «Pihenés nélkül, de elhamarkodás nélkül.» A lassú, ki czélját mindig szemmel tartja, gyorsabban s biztosabban halad, mint a heves, ki czél nélkül tévelyeg. Valamely tárgyra vonatkozó képzeteknek tehát időt kell engednünk, hogy hathassanak s gyakori ismétlés által megerősödhessenek. Míg ezt minden tanulónál el nem értük, tovább nem mehetünk. Sietségünkben, hogy minél több anyagot feldolgozhassunk, a tanulók egyéni oldalára nem lehetünk elég figyelemmel; a tanulók ennek következtében nem szerezhetnek tudomást a saját individualitá-

sukról, s az akarat meg nem erősödik. S itt fekszik — mint már föntebb is mondám — az a leküzdhetetlen nehézség, mely a nyilvános iskola nevelő hatását csökkenti, hátráltatja.

Igy hát a képzetek az azokat kisérő érzelmekkel egyetemben az akarat tevékenységének a forrásai; a cselekvés az akarat eredménye. A nevelő-oktatás föladata, hogy a gyermekekkel oly képzeteket ismertessen meg, melyek őket megfontolt cselekvésre birják.

Az akaratra *parancscsal* és *tiltással* hatunk; de erről majd alább, a tanulók fegyelmezésénél fogunk szólani.

II.

Ezeken a most előadott lélektani igazságokon alapszik a nevelő-oktatás túlsúlya minden egyéb más nevelési eszköz fölött. S most az a kérdés, hogy melyek azok a tantárgyak, mely tananyag az, mely különösen alkalmas arra, hogy vele a kedély- és az akaratképzést eszközöljük? A nevelési célokra rendelkezésünkre álló tananyag minden szakban és tárgyban tömegesen megtalálható. Az erkölcsi érzelmek ébresztésére és vallás-erkölcsös képzés megszilárdítására alapul szolgál első sorban:

1. *A vallás-oktatás*, mert ez különösen alkalmas arra, hogy anyagával a gyermekekben ama képzeteket előidézze, melyek őt az erkölcsös cselekvésre buzdítják. A vallás-oktatásnak mindenesetre első sorban a gyermek *kedély- és érzelmi életéhez* kell folyamodnia. Tisztán nevelői szempontból kiemelendő, hogy ennek az oktatásnak főleg a hit- és erkölcstanra, s átalán véve oly anyagra kell kiterjeszkednie, mely különösen alkalmas arra, hogy az *isten iránti félelmet*, a *felebaráti szeretetet* és a *szív tisztaságát* előmozdítsa. Isten létezése, a halhatatlanság stb. mint a gyermek szívbeli ügye szerepelnek, miket nem szükséges bizonyítgatni. Mindenesetre emlékeltetni is kell, de ennek anyaga a legértékesebbre szorúljon, mert ha a gyermeknek sokat kell tanulnia, könnyen megunja a tárgyat, könnyelmű és közönyös lesz iránta. Mindenben vallás, ez az igazi vallásosság!

A vallásos tárgyaknak valódi megbecsülése a világiaknak ismeretét is föltételezi; igy hát a vallás-erkölcsös érzelmeket nem-

csak a bibliából vett szent történetek, hanem az illető kornak megfelelő elbeszélések által is lehet ápolni, melyeknek tárgya a gyermeki életből van véve. Ilyenek pl. *Schmid Kristóf* többnyire már magyarra is lefordított elbeszélései, noha nem tagadható, hogy ezek bizonyos tekintetben nem mentek a túlzásoktól. Véleményem szerint az ilyen elbeszélésekben, valamint átalán véve az ifjúságnak szánt minden iratban ott kell lenni az erkölcs-vallásos momentumnak is, a mely nélkül az nem is bir ethikai értékkel; de ennek a momentumnak nem szabad minden lépten-nyomon, néha erőszakolva is, előtérbe lépni, mert könnyen megeshetik, hogy így a kitűzött czéllal egyenesen ellenkező eredményt érünk el. Ily szempontból kiindulva tettem meg magam is első kisérleteimet az ifjúsági irodalom terén, s tapasztalataim arról győztek meg, hogy helyes úton jártam.

A tanító példája e tekintetben is a legnagyobb hatással van a gyermeki szívekre. A gyermekeknek érezniök kell, hogy az isten igéjének hirdetése, magyarázása a vallástanító szívéből jő, mert csak így találhatja meg az ige az útat a szívekhez. A hittan osztályozásánál nem is annyira a *tudást*, mint inkább a tanuló vallás-erkölcsös érzületét és viseletét kell tekintetbe venni és méltányolni.

Sokszor vetették már föl azt a kérdést, hogy miért van a legegyszerűbb történeteknek, melyeket az anya elmesél, a legzsengébb korú gyermekre is oly varázshatásuk? Én nem tudom a dolognak más magyarázatát, mint hogy az anya *bensőleg* is közel áll gyermekéhez, mely szavait, mozdulatait ismeri; tekintete és hangja által viszi át a saját érzését és hangulatát közvetlenül a gyermek lelkébe; a szót és tartalmat megeleveníti: egész valója szól a gyermekhez. De hát hol van olyan szeretet és odaadás a gyermek irányában, mely az anyáéhoz hasonlítana? Innen lehet következtetni, hogy minél szorosabban füződik egymáshoz tanító és gyermek a *bizalom* kötelékeivel és minél bizalmasabb odaadással csügg a tanítvány az ő nevelőjén, annál többet lehet az iskolai oktatástól várni és reményleni.

2. Jellemképző lehet továbbá az *anyanyelvben* való oktatás

is. De fájdalom, sokan úgy «*kezelik*» ezt a tantárgyat, hogy szinte siralmas. Sokan csak arra valóknak tartják az olvasókönyvbeli költeményeket és olvasmányokat, hogy legyen mit «elemezni». Kegyetlenül neki állnak Eötvös «megfagyott gyermekének», felbonczolják, szétszaggatják, úgy hogy végre semmi se marad belőle, mint egy csomó puszta, összevont és összetett mondat és egy rakás alany, állítmány, fő-, melléknév és ige! S ezt nevezik aztán nyelvoktatásnak! Pedig mily tág mezeje nyilik a nevelő-oktatásnak a nyelvtanításban! Itt tervszerűen s szándékosan hathat a tanító növendéke gondolatkörére, hogy a magasabb érdekeket felköltse, melyekből az erkölcsi érzület, a nemes jellem előkerül. Igaz ugyan, hogy úgy a felekezeti, valamint miniszteriális tanterveink — mint a hogy szükséges is — az egész nyelvoktatási anyagot didaktikai elvek szerint az egyes osztályok között fölosztják és földarabolják; a tananyagnak lehetőleg természetszerű módon és lélektani törvények szerint való földolgozása azonban — mint minden más tantárgynál is — a *tanító* föladata, és ettől függ minden.

Válaszszuk ki példákul a legszebb közmondásokat, mert csak ilyenek által élénkíthetjük meg a különben elvont és száraz nyelvoktatást. S habár igaz, hogy korunk utilitarizmusa és materialisztikus iránya a költői törekvéseknek nem igen kedvez, de sőt talán épen ezért válaszszuk meg, emléztessük be s szavaltassuk el költészetünk remekeit és biztosak lehetünk benne, hogy gyermekeinknek durva önzéstől még nem érintett kebleiben költőink szózata visszhangra fog találni. Így lelkesíthetjük föl a zsenge gyermeki szívet a szép, a magasztos és eszményi iránt, melyek nélkül lehet ugyan valaki *praktikus* jellem, de *nemes* soha!

A szó, a nyelv varázsa nagy. *Petőfi, Arany, Jókai, Eötvös* ragyogó képzelete, magasztos gondolatai csak nyelvünk mezében válhattak a nemzet, az emberiség közkincsévé, s *Lasker* «*Szó és tett*» czimű tanulmányában bizonyára nem túloz, ha azt mondja, hogy a *nyelvképesség* az, mely az embert a *teremtés urává* teszi.

Az iskolának tehát nagy súlyt kell fektetnie a költői olvasmányok szabad és helyes előadására; mert ez legbiztosabb eszköz, melylyel az ifju kedélyekre *szépítőleg, nemesítőleg* és *lelkesítőleg*

hathat, melylyel a *durvaságot*, a *rút gondolkodásmódot* és *erkölcstelenséget* ellensúlyozhatja.

3. *A történelem.* «Ebben legjobb a *lelkesedés*, melyre gerjeszt», mondja *Goethe.* S ily értelemben kell azt tanítani is. Egyes kiváló férfiak *életrajzaival* kezdjük, kik iránt azon befolyásnál fogva, melyet kortársaikra és ezek sorsára gyakoroltak, érdekkel viseltetünk; megemlékezünk azokról az alakokról, melyek kiváló működésükkel koruk hálóját s a későbbi századok tiszteletét kiérdemelték; s nemcsak nyilvános tevékenységüket ecseteljük s méltányoljuk, hanem jellemüket, személyes viszonyaikat is és azokat a körülményeket is, melyek erkölcsi s szellemi fejlődésükre befolyással voltak. Dicsőítésünknek nem szabad abszolutnak lennie, hanem józan mérséklettel s meggondolással rá kell mutatnunk a hibákra is, midőn másfelől örömmel emeljük ki, a mi ama korban jó és dicséretre méltó volt. Ha úgy járunk el, a multból vett példák élő példaképei lesznek a jónak, melyek óvó és intő szózatot intéznek az ifjuság szívéhez s egyúttal azt az igazságot hirdetik, hogy az ember valódi boldogsága egyedül az ő jellemétől függ, és hogy van egy változásnak alá nem vetett legfelső hatalom, mely alól lekiismeretünket és akaratunkat semmi föltétel alatt se vonhatjuk ki bűntetlenül. És a mit eleinte csak egyes férfiak életrajzaiban észleltettünk, azt később terjedelmesebb alakban egyes népek és államok történelmén is megismerhetjük. Tehát ne a háborúk és foglalások, ne a durva erő diadalma a gyengébb fölött, s ne az évszámok chaosza képezze történelmi oktatásunk alfáját s omegáját, hanem ismertessük meg ifjuságunkat a *művelődés tényezőivel* is.

Nagy hibának tartom, hogy — különösen a történelmi oktatásnál — oly kevesen tesznek különbséget fiú- és leány-tanítvány között. Alkalmam volt tanítókat látni s tanítani hallani, a kik *Mária Terézia* korát politikai, hadügyi, irodalmi és közművelődési tekintetben igen dicséretes ékesszólással tudták ecsetelni leánytanítványaik előtt, de mi a *nőt a nőről* különösen érdekelte volna: az a patriarchális, sőt mondhatni polgári életmód, melyet a nagy királynő családja körében folytatott, s melynek sok egyéb-

bel való elmondása jellemképző hatással lett volna, arról egy szót sem szóltak. Mert hát ilyenekről a *tankönyv* nem tett említést. Már hiszen igaz, és ez elég nagy baj, hogy tankönyveink — a történelmiek is — jobbára *mindenki* számára vannak írva, oly annyira, hogy aztán sokszor *senki* sem merítheti belőlük azt, a mire voltaképen szüksége volna; de hiszen arra való a *gondolkodó* tanító, hogy a tankönyv hiányait, hézagait pótolja. A tanításban — mondja *dr. Maier A.* — a leánynál a *módszer*, a fiúnál pedig az *anyag* a fődolog. Mert a leánynak szoktatás által meg kell tanulnia a reá bizott kisdedek ápolójává, nevelőjévé lenni, kiknek eszmemenetét, gondolatait, kívánságait, hajlamait és szükségleteit ki kell találnia; neki tudnia kell magát a mások lelkeibe helyezni; a fiútól ellenben több pozitiv tudást és éles gondolkodást követelünk. Azért hát a leányok történelmi oktatásában nem annyira a pragmatika, az oknyomozás, mint inkább a *jellemzés* lépjen előtérbe, mert ezáltal a növendékek megfigyelő tehetségét gyakoroljuk, képzeletüket szabályozzuk, s mindent közelebb hozunk a kedélyhez és a nő szűkebb életköréhez. A fiúknál ellenben a kutatásra, a nyomozásra és átalánosításra fektessünk súlyt. A leánytanító mindenekelőtt tanítványai képzeletéhez forduljon, hogy innen a kedélyre hathasson és az értelmet képezhesse. A fiúknál ellenkezőképen járunk el, nála az ész útján hatunk a kedélyre s képezzük a képzeletet. A leánynak becsülnie kell tanulnia a tartós és változatlan *szeretet erejét*, a fiúnak pedig a *törvény uralmát*. S miután a nőnek — mint *Fröhlich* mondja — nyilvános, nemzeti hivatása is van, reá levén bizva az *erkölcsnek*, a társadalom ezen mozgató erejének a föntartása és ápolása, történelmi tanításunknak a leánynövendékeknél főleg *erkölcsi*, *nemzeti* és *hazafias* irányban kell jellemzőnek és jellemképzőnek lenni.

És ha átalában a jellemképzés szükségessége a nevelés minden más egyéb czélját kell, hogy háttérbe szorítsa, úgy mindenekelőtt a *nők* jelleme képezendő. Egy jó anya — mondja *Herbert* — annyit ér, mint *száz* iskolamester. Mert nem az *oktatást*, hanem a *példát* szeretjük legjobban követni. És mivel az anya befolyása — mint *Smiles* mondja — a gyermek cselekedeteire es magavise-

letére sokkal nagyobb befolyást gyakorol mint az apa, az ő jó példája nagy fontossággal bir. A nő emberiesebben nevel mint minden más tanító. A férfi az emberiségnek *agyveleje*, a nő pedig *szíve*, s miután a jellem — mint már említve is volt — főleg a *szívnek* produktuma, tehát méltán nevezhetjük a nőt a *jellem anyjának* is. Istentagadóvá lettem volna — úgymond *Randolph* — ha valami vissza nem tart, s ez azon időre való visszaemlékezés volt, a mikor boldogult anyám kis kacsóimat kezeibe vette, azután letérdeltetett és velem imádkozott: Mi atyánk, ki a mennyekben vagy! A gyermekkor első évei adják meg a később kifejlő jellemhez a fundámentumot; amaz évek nemtője pedig az anya. A gyermek leendő jó vagy rossz magaviselete — I. *Napoleon* szerint — egyesegyedül az anyától függ; egy nagy angol gyárban pedig, a hol sok gyermek is dolgozik, az igazgatók, mielőtt valamely fiút fölvennének, mindig az *anya* jelleme után kérdezősködnek, s ha erről kedvező hirt hallanak, meglehetősen biztosak benne, hogy a fiú *jó* viseletű lesz. Az *apa* jelleme felől soha se kérdezősködnek.

Kissé huzamosan időztem a történelmi oktatás kérdésénél s talán nem is tartozott minden, a mit itt elmondtam, szigorúan véve a kérdésre; de tekintve azt, hogy leányiskoláink nagy részében a női jellem speciális kellékeivel csak igen keveset törődnek, úgy hiszem, nem volt fölösleges rámutatnom, hogy leányt és fiút igen sok tekintetben különbözően kell nevelnünk, hogy pregnáns férfi- vagy női jellemet képezhessünk.

4. *A földrajz.* «A haza mindenek előtt». Ezen jelszóban ki van mondva a földrajzi oktatás módszere is, ha azt akarjuk, hogy az jellemképző legyen. A nemes jellemű férfi és nő egyszersmind jó és lelkes hazafi is. Valamint a történelmi oktatásnál, úgy itt se fektessük a fősúlyt a számokra és nevekre, hanem arra, a mi ezen nevekhez fűződik, a mi azokat *nevezetessé* s *emlékezésre méltóvá* teszi. Helyes földrajzi fölfogás, az abroszon, glóbuson és a szabadban való biztos tájékozás több nevelő értékkel bir, s a jövőre nézve jobb alapot vet meg, mint annak a sok hegynek, folyónak és városnak, illetőleg ezek neveinek ismerete. Mindennek csak akkor van valódi értéke reánk nézve, ha alapos előismeretet szer-

zünk róla. Az öntudatos hazaszeretet a haza ismeretét is feltételezi. S hazánk meg is érdemli, hogy megismerjük. De e tekintetben is vajmi kevés történt eddig. Ismertették a svájczi völgyek és havasok csodaszépségeit, Olaszország enyhe s illatos levegőjét, az adelsbergi cseppkőbarlangot, a hires tengeri fürdőket s nem tudom még mi mindent, s nem vették szívökre a német költő mondását: «Willst du in die Ferne schweifen? Sieh das Gute liegt so nah!» *Megismerni, megszeretni* és *megbecsülni* a haza földét: ez a főfeladat. El nem hallgathatom végezetül, hogy nekem az az irány, mely a földrajzi oktatással a természetrajzét is össze kívánja kapcsolni, és a mely iránynak már tankönyvei is vannak, — *tévesnek* látszik, mint a hogy tévedés volt, mikor a történelmet és geografiát *egyszerre* tanították és ugyanazon tankönyvekbe szorították. De nem foglalkozom a kérdés részleteivel: a tárgyak csoportosításának elvét igazolni lehet; de az a mód, a hogyan ez a földrajz-természetrajzi oktatásban tényleg nyilvánul, az a túlzás, a melyre épen a lelkesebb tanítók ragadtatták magukat, semmiképen sem helyeselhető. Vajjon nem kell-e a gyermek szegény fejének megzavarodnia, ha őt valamely geografiai névvel kapcsolatban levő történeti s egyéb nevezetes eseményen és körülményen kívül, még a g.ológiai, ásvány-, növény-, állat- és embertani, kereskedelmi, ipari, földmüvelési, statisztikai, politikai s nem tudom még micsoda viszonyokra is figyelmeztetjük, s tőle komolyan megkívánjuk, hogy ezekről nekünk alkalom adtán számot is tudjon adni? És ha megzavarodik a *fej*, vajjon kívánhatjuk-e, hogy a *szív* fogékony maradjon?

5. *A természettudománynak* tehát maradjon meg ezentúl is a maga saját, önálló helye. S itt a természet remekműve: az *ember* az első, a kit növendékeinkkel meg kellene ismertetnünk. «Hiszen a természetben, — mondja *Goethe*, — mindig az *ember* az, a ki az emberre nézve a fődolog marad.» És mégis azt kell látnunk, hogy épen az embernek, a magunk megismerésével foglalkozunk a legkevesebbet. Ezt *Maier A.* megérthetőnek tartja, «mert, — úgy mond, — az embertanhoz egyfelől nem csekély részletes ismeret, másfelől pedig a tanítónak erkölcsi túlsúlya szükséges, hogy a gyermekek gondolat-

menetét óvatosan és erélyesen vezethesse». *Basedow* kísérletei hijával vannak az óvatosságnak, minek folytán az egészség ápolása s fentartása, valamint az anthropológia több más ága is háttérbe szorult. «Ideje volna már, — így folytatja, — hogy a nőnem oktatását minden tekintetben komolyabb dolgokra irányítsuk, mint a minőkre sok városi nevelőintézetben számos család fájdalmára irányítják; mert nem a társadalom, hanem a ház, nem a szalon, hanem a család képezik azt a világot, a hol minden nő legfőbb és tartós megelégedését találja és találhatja.»

De bármin kezdjük is a természetrajzi oktatást, mindig azon leszünk, hogy növendékünk maga szemlélhesse, megérthesse az örökké működő természet törvényeit; az emlékezetben fölhalmozott ismeretek sokasága mit sem ér önálló felfogás és ítélet nélkül. Nem a könyv, nem a művészet, hanem maga az *élet* legyen tanításunk fundamentoma. A természet érthető nyelven szól hozzánk; örömeivel, kincseivel és számtalan élvezetével mélyen hat az emberi kedélyre: a tavasz az ő mindenfelé csirázó, ébredő új és fiatal életével, a nyár az ő megmérhetetlen bőségével, az ősz a maga gyümölcsével, és a sokat gyűlölt tél sem marad adósunk jege és hava daczára. Mely emberi szív az, mely ennyi áldással szemben meg nem tudna nyílni az öröm, az odaadás és hála hangulata előtt? A természettudományi oktatásnak tehát megvan a maga *eszményi* és *reális* oldala, s a természetben az eszközök nagy bősége rejlik a kedélyi és érzelmi élet nemesítésére, s a nevelő oktatás alkalmazni is fogja azokat.

És még valamit. A természettudományi oktatás az, melynél sok fiatal nevelő s tanító az embert a *Darwin*-féle theoria értelmében szereti ismertetni, s a bibliai hat nap számára legfeljebb egy szánó mosolylyal rendelkezik. A nélkül, hogy a tudományos kutatásokat és ezek eredményét, melyeknek én is tisztelője s bámulója vagyok, kicsinyelném, mégis azt hiszem, hogy ott, a hol első sorban az *ethikai* szempont veendő tekintetbe az oktatásnál, nem tanácsos, sőt nem szabad a hipothézisek útvesztőjébe tévednünk, mert igen kérdéses, vajjon megtaláljuk-e a tapasztalati vagy spekulativ tudománynak azt az Ariadne-fonalát, mely ismét vissza- és oda vezet, a

hol a «lét világít», a kétségbevonhatatlan *lét*, melynek *forrását*, ha nem is sikerült még kikutatnunk, csodálni, imádni tartozunk azt. Ne foszszuk meg az emberiséget attól, a minek helyébe *jobbat* nem adhatunk!

6. *Ének és zene.* A hangok harmoniája visszhangot talál a kevésbbé fogékony kebelben is. Nagy nevelő hatása van az ének- és zenetanításnak, különösen pedig a dalnak — ha az helyes módon történik. Nemesíti a kedélyt, lelkesít a haza, a barátság és minden iránt, a mi szép és magasztos. Valamint nyelvünk költészete legtisztább élvezeteink kiapadhatatlan forrása, úgy a dalt a szív nyelvének lehet nevezni. S a gyermek nagy vonzalommal van a dal iránt. A dalolás még jobban hat, mint a szöveg elszavalása. A dallam élénkíti a szöveget s pótolja, a mi talán nem egészen érthető. Természetesen a dalokból is a legjavát kell kiválasztanunk. A mi pedig a zenetanítást különösen leánynövendékeknél illeti, nem tartozom azok közé, kik azt mondják, hogy pl. zongorázni csak azoknak kellene tanulniok, a kiknek zenei tehetségük van. Hát hiszen nem akarunk mi csupa zenészeket és virtuózokat képezni. Szerény véleményem szerint *minden* embernek, a kinek alkalma s csak némi kis tehetsége van hozzá, legkivált pedig a nőknek kellene zenét, vagy legalább is éneket tanulnia. «Wo man singt, da lasst euch nieder, böse Menschen haben keine Lieder!» régi igazság. A zene nemcsak nemesít, de egyszersmind csillapít, kiengesztel, erősít és vígasztal is. Nem annyira a zenei ügyesség elsajátítása a czél, mint a zeneérzék ébresztgetése, ápolása s a zenének magának megkedvelése azokért a jótevő erkölcsi hatásokért, a melyeket a lélek a zenének köszönhet.

7. *A testgyakorlás* kitünő *akarat*képző eszköz. A szellem uralkodjék a testen. De ez csak akkor lehetséges, ha a test a szellem czeljaira akadálytalanul használható. Már a régiek is nagyon jól tudták, hogy a testi frisseség, ügyesség és erő által a szellemnek is ügyesség, frisseség, vidámság, munkakedv, önbizalom, kitartás stb. kölcsönözhető, tehát oly tulajdonságok, melyek az ember jellemére döntő befolyással bírnak. A tornázás az iskolai fegyelemtartásra nézve is fontos; a fegyelem pedig egyik elengedhetetlen alapja a jó nevelő-tanításnak. Ámde a tornázást nemcsak külön és önállóan

mint testgyakorlást kell folytatni, hanem alkalmazni kell azt mindenütt, a hol növendékeink testi mozgásáról van szó: az ülésnél, felállásnál, a test tartásánál, meneteknél stb. mert csakis így, mint a többi tantárgyak elválaszthatatlan része válik az a legjobb fegyelmi eszközzé.

Nagyon természetes, hogy a tornázás a leánynövendékekre nézve is kiterjesztendő, sőt — tekintve azoknak életmódját és majdani rendeltetését — reájuk nézve szinte *elengedhetetlennek* tartom. Különben erről már volt alkalmam a «Nemzeti Nőnevelés»-ben nézeteimet kifejteni, s hogy nőtornázásunk ügye azóta oly keveset *haladt*, nincs, a ki nálam jobban sajnálná.

(Oravicza.) BÁNFI JÁNOS.

A LÉGKÖRÜNKBEN ELŐFORDULÓ FÉNYTANI TÜNEMÉNYEKRŐL.*

A szivárvány. — A szivárvány oly gyakori tünemény nálunk, s valahányszor keletkezik, szépsége által mindenkinek figyelmét annyira magára vonja, hogy annak hosszadalmas leírását szükségtelennek tartom s csakis fővonásait, melyek leginkább megkivánják a magyarázatot, szándékozom megemlíteni. Szivárvány mindenütt keletkezik, a hol a nap fénysugarai nagyobb mennyiségű vízcseppekkel találkoznak, tehát leginkább akkor, ha a napsugarak esős felhőre esnek. Alakjának meghatározására képzeljünk egy egyenest a napon és szemünkön át, s ez legyen egy olyan egyenes körkúp tengelye, melynek csúcsa szemünkben van, oldala pedig a tengelylyel $41^1/_2°$-nyi szöget képez: ezen kúpfelület metszési vonala az előttünk elterülő felhővel fogja a szivárvány alakját meghatározni. Ebből egyuttal világos, hogy minden észlelő más szivárványt lát; továbbá szintén könnyen átlátható, hogy a szivárvány kiterjedése s fekvése a nap állásától függ. Ha a nap közel van a horizonhoz, akkor a szivárvány félkörben tünik elő; az ív, a melyben a szivárvány látható, annál kisebb lesz, minél magasabban áll a nap, míg végre a nap $41^1/_2°$-nyi magasságánál nem lesz többé látható, minthogy akkor a kúpfelület már nem találja az égboltozat általunk látható részét. Magas hegyeken, ha esős felhő van alattunk, a félkörnél sokkal nagyobb ívben látható a szivárvány, még pedig a nap legmagasabb állásakor is. A szivárvány övének szélessége körülbelül $2°$-ot tesz, minthogy belső szegleté-

* Ugyanerről a tárgyról l. folyóiratunk 1881. évf. III. kötet 385—94; IV. kötet 322—33. lapjait.

nek sugara 40° 30′ s a külsőé 42° 20′ s ezen övben a színek belülről kifelé a következő sorrendben következnek: ibolya, indigó, kék, zöld, sárga, narancs és vörös. — Ezen főszivárványon kívül vele párhuzamosan gyakran még egy mellékszivárvány is szemlélhető, mely ugyanazon középpont körül, csakhogy valamivel nagyobb, mintegy 52°-nyi sugarú kört képez. A mellék szivárványban a színek sorrendje fordított, úgy hogy belülről vörössel kezdődnek s ibolyával végződnek a külső szélen.

Hogy a szivárvány keletkezését és tulajdonságait megmagyarázhassuk, követnünk kell útjokban a vízcseppekre eső napsuga-

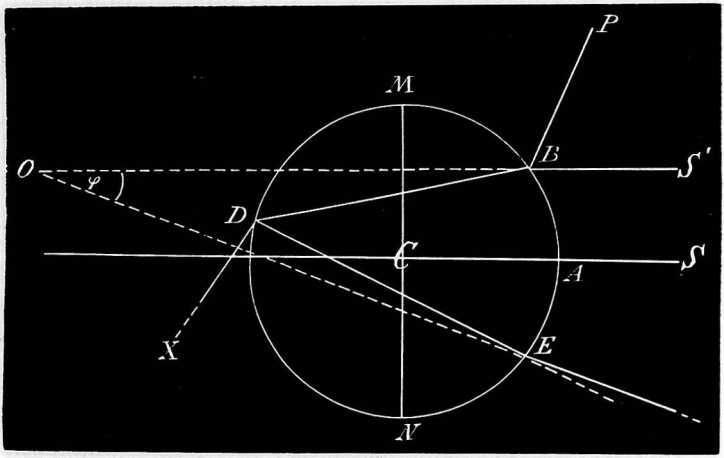

1. ábra.

rakat. Legyen a mellékelt ábrán $AMND$ egy ily vízcsepp keresztmetszete, C a középpontja és CS azon irány, melyben a nap sugarai a vízcseppet érik: akkor a cseppre eső párhuzamos sugarak részint annak felületén, részint belsejében különféleképen megtöretnek s visszaverődnek. Minden sugár pl. $S'B$ a csepp felületéhez érvén, itt részben BP irányban — a beesési szöggel egyenlő visszaverődési szög alatt — visszaverődik (ezen részét nem veszszük tekintetbe, mert a szivárvány keletkezéséhez nem járul); részben pedig a csepp belsejébe hatol; itt sűrűbb közegbe érvén a beesési függélyhez töretik és körülbelől BD irányban halad.

D-ben újra két részre oszlik, az egyik része elhagyja a cseppet s a levegőbe megy át, hol a függélytől megtöretvén DX irányban folytatja útját; másik része, melyet magyarázásunknál figyelembe veszünk, DE irányban visszaverődik. E-ben ismétlődik az osztás, mi csak a fénycseppből kilépő részét veszszük tekintetbe, mely törése után EO irányban halad. — Minden ilyen a csepp belsejében visszaverődött sugár hatásának megismerésére azon irányt kell tekintetbe vennünk, melyben az a cseppből kilép. (Ezen irányt meghatározza azon szög, melyet a sugár beesési iránya a cseppből kilépő irányával képez, pl. OE sugárra nézve $S'OE = \varphi\measuredangle$.) Ezen szög nagysága azon pont fekvésétől függ, melyben a sugár a csepp felületét éri. Rendre vizsgálván a sugarakat, melyek A-tól M-ig a különféle pontokon a cseppre esnek, azt találjuk, hogy magára A pontra $\varphi\measuredangle = 0°$; a további pontokra nézve: φ először mindinkább növekszik, de növekvése nem egyenletes, hanem mindig lassabban és lassabban történik, mig bizonyos K helyzetben a fogyásba megy át. Ebből látható, hogy a csepp belsejében visszaverődött fény a cseppet nem bármilyen irányban hagyja el, hanem bizonyos határon belül marad; a cseppet elhagyó sugár ugyanis a beeső sugár irányától legfeljebb a φ szög legnagyobb értékének megfelelő irányban térhet el; és itt egyuttal azon fontos körülmény fordul elő, hogy a legszélső eltérési irányokban, melyeknél φ a legnagyobb értékét eléri (minthogy itt φ szög növekvéséből a fogyásba megy át) a sugarak mennyisége különösen nagy. Kiszámítván φ szög legnagyobb értékét a víz ismeretes törési képességéből ($^4/_3$), azt $41\,^1/_2°$-nyinak találjuk; épen azon érték, melyet már a szivárvány sugarául ismerünk. Ezen megegyezésből kétségtelenül következtethetjük, hogy ezen sajátságos elosztása a visszaverődött fénynek a cseppek belsejében eredményezi a szivárvány tüneményét.

Vizsgáljuk, milyen hatással van a figyelőre ezen visszaverődött fény. A figyelő szeméhez nem minden csepptől érkezhetik ilyen fény; a határt, a melyből szemünk ilyen visszaverődött fényt kaphat, ama kúpfelület képezi, mely nekünk a szivárvány alakjának meghatározására szolgált, s melynek oldalai a tengelylyel

$41^1/_2°$-nyi szöget képeznek. Az ezen felülethez közel fekvő cseppek igen sok, a felület belsejében fekvők kevesebb, a kívül esők ellenben semmi visszaverődött fényt sem küldenek szemünkhez. Igy az esős felhőn egy gyengén megvilágított körszeletnek kell előtünnie, mely egy világosabb ívtől s tovább egy sötét tértől van körülvéve. E szerint téhát csak egy meglehetős keskeny ívű szivárvány létesülne, kissé szélesebb csak a napnál, melynek sugarai által létrehozatnék, és színének is a napsugarak színével megegyezőnek, tehát fehérnek kellene lennie.

Mindazonáltal még egy körülményt nem vettünk tekintetbe: a fehér napfényben foglalt színek ugyanis különböző törési képességgel bírnak, s igy φ szögnek legnagyobb értéke minden egyes színre más értékkel bír s a fentebb előhozott érték ($41^1/_2°$) csak középérték. Ennél fogva minden szín külön képez oly íveket, a minőkről fentebb szóltunk, melyek azonban különböző sugarakkal bírnak. Minthogy ezen ívek egyidejűleg jönnek létre az esős felhőn, igy a belső gyengébben megvilágítottak egymásra esvén, a színek keverékéből gyenge szürke szín létesül, a hatályosabb színű szélső ívek ellenben egymás mellé sorakozvák, jóllehet ezek is fedik egymást, de csak részben, miáltal egy szélesebb színes öv keletkezik, mely belülről egy világosabb szürke színtől határoltatik mint kívülről; úgy a mint ezt a szivárványnál szemlélhetni.

Épen igy megmagyarázható a mellékszivárvány is. Ez ama sugarak hatása által keletkezik, melyek a cseppekből csak kétszeri visszaverődés után lépnek ki.

Kövessünk egy, az A pont alatt pl. B-ben a cseppre eső $S'B$ sugarat (2. ábra.), mely részben a csepp belsejébe BD irányban hatol s azután részben DE irányban visszaveretik, és ne vegyük ez esetben a sugár azon részét tekintetbe, mely E-nél kilép, hanem azt, a mely EF irányban újra visszaveretik s csak F-ben hagyja el a cseppet FO irányban; ezekre a csepp belsejében kétszer visszavert sugarakra ugyanazon következtetések állanak, mint az előbb megbeszéltekre és igy ha képzelünk egy az előbbivel hasonló szerkezetű kúpfelületet, csakhogy ebben $41^1/_2°$ helyett az oldalnak elhajlását a tengelytől $52°$-nyinak veszszük, akkor ezen a kúpfelület

belsejébe eső sugarak nem érik szemünket, csak a kívül esők; — a leghatályosabbak a kúpfelület közeléből jövők. Ebből láthatni, miképen képződik ezen második ív, melyben a színek megfordított sorrendben következnek egymásra és hogy a színes öv kívülről világosabb szürke színnel köríttetik, míg belsejében sötétebb szürke a felhő színe. Folytatván ebbeli vizsgálódásainkat, egy harmadik és egy negyedik ilyen ívhez jutnánk, ezeknek hatályossága azonban igen sebesen fogy, úgy hogy már a harmadik oly gyenge, hogy azt csak a legritkább esetekben észlelhetjük.

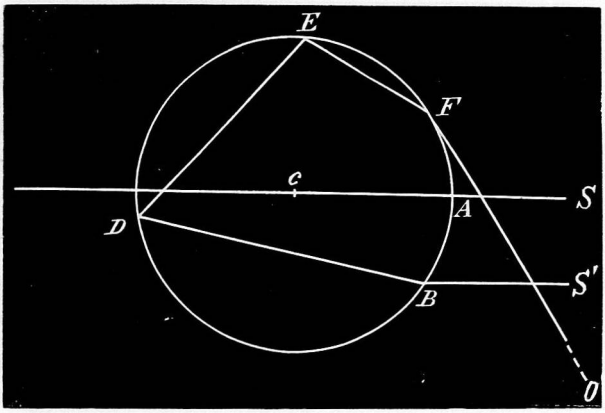

2. ábra.

Ha a nap igen alacsonyan áll, pl. ha épen felkelőben vagy lenyugvóban van, akkor vörösnek látszik, mivel a légkörön át tett hosszú útjában fényéből az ibolya és kék sugarak nagyobbrészt elmosódnak. E körülménynek természetesen a szivárványra is befolyással kell lennie és csakugyan az ilyenkor keletkezett szivárvány sokkal keskenyebb, mint különben, és néha csak vörös, sárga és kevés zöld színből áll.

Ugyanazon körülmények közt, a mint a nap szivárványa keletkezett, keletkezhetik a *holdszivárvány is;* különösen holdtölte alkalmával. A holdfeny hatályossága azonban a napéhoz képest oly gyenge, hogy a hatása következtében létrehozott szivárvány alig vehető észre, s ha észrevehetjük is, nem különböztethetjük

meg az egyes színeket, hanem csak fehér vagy sárgás színben látjuk a tüneményt.

Már megemlítettük, hogy szivárvány mindenütt keletkezhetik, a hol alkalmunk van számos, a nap által megvilágított vízcseppet szemlélhetni; így észlelhetjük azt gyakran vízeséseknél, szökőkutaknál, malomkerekeknél és másutt; gyakran a földön is mutatkozik pl. reggel a számtalan harmatcseppel ellepett réten, ha a nap sugarai reá esnek. Ebben az esetben a szivárvány nem köralakban tünik elénk, hanem hajtalék alakjában, mely csúcsával a figyelő felé van fordítva, a mint ezen idom a kúpfelület átmetszésének a rét síkjával megfelel.

Nap- és hold-udvar. — Udvar alatt közönségesen mindazokat a köralakú fénytüneményeket értjük, melyek a nap vagy a hold körül szemlélhetők. E tüneményeket azonban nem szabad egyneműeknek tartanunk. Mindannyi felhőkben keletkezik ugyan, de ezen felhők is kétfélék lehetnek: olyanok t. i., melyek *vízburborékokból* (cumuli), és olyanok melyek *jégjegeczekből* (cirri vagy cirrostrati) állanak. Ezen két felhőnem mindegyike sajátságos fénytüneményeket idéz elő. A vízburborékokból álló felhőkön, ha azok a napsugarakat elég erősen átbocsátják s a nap vagy a hold alatt áthaladnak, gyakran színes 1°—6°-nyi, félátmérőjű gyűrűket láthatni, melyekben különösen a külső szélökön lévő vörös szín az uralkodó. A jégjegeczekből álló felhőkben sokkal nagyobb és bonyolódottabb alakú tüneményeket lehet szemlélni s melyeknek egyik részét a nap körüli körök képezik; a legkisebb ezek közül 22°-nyi félátmérővel bír és a fent említettől azáltal különbözik, hogy belső szélén vörös. Ezen két tüneménynek különböző keletkezési okai lévén, a tudományban is különböző névvel illettetnek: így némely szerzőknél *kisebb- és nagyobb udvaroknak* neveztetnek; Kämtz pedig csak az utóbbiakat nevezi udvaroknak, a kisebbeket pedig koszorúknak (coronæ) mondja. Mi is ezekkel a Kämtz-féle elnevezésekkel fogunk élni a következőkben. — Ha az udvar tisztán kifejlődve mutatkozik, akkor annyi mindenféle, a napon átmenő kört, a napot körülvevő gyűrűt, melléknapot és ívet szemlélhetni, hogy ezt a tüneményt a legfeltünőbb és legcsodálatosabb

tüneményekközé lehet számítani. Ilyen kifejlődésében azonban az udvar felette ritkán, és mellékrészleteivel teljesen kifejlődve talán sohasem szemlélhető, minthogy mindezen melléktünemények létrejöttéhez megkivántató körülmények egy időben nehezen fordulnak elő. Az udvar főrészeül tekinthetők: a fent említett 22°-nyi félátmérőjű gyűrű; az átmérője végpontjaiban látható melléknapok vagy mellékholdak és két, a gyűrűt a legfelsőbb és a legalsóbb ponton érintő ív; ezek nem oly ritkák és majd egyenkint, majd együtt is meglehetős gyakran láthatók. Ennek bizonyítékául szolgáljanak Galle feljegyzett észleletei, a ki 19 hó alatt 78-szor gyűrűt, 45-ször melléknapokat és mellékholdakat és 28-szor érintési íveket észlelt. Huyghens véleménye az udvarról az, hogy a légkörben átlátszatlan hómaggal bíró, vízhüvelylyel körülvett gömb- és hengeridomú testecskék léteznek, s ezekből oly ügyesen megmagyarázta a tüneményt, hogy Mariotte helyesebb magyarázata egyideig nem is vétetett tekintetbe. Mariotte véleménye csak az újabb időben hódított s különösen Brandes és Galle által oly eredményesen tárgyaltatott, hogy az udvarra vonatkozó fontosabb tünemények keletkezési oka és módja lényegileg meg van állapítva. Mariotte szerint a legkörben jégjegeczek uszkálnak, melyek egyenlő lapszögekkel bírnak és melyek az udvar tüneményének létrejöttét eredményezik. Most már azon kérdés támad: mily alakkal bírnak ezen jegeczek? — Ezt nehéz meghatározni, minthogy a hópelyhek igen bonyolódott alkatuak s nem lehet azokból egyes alkatrészeik alakjára biztosan következtetni; annyit mégis lehet látni, hogy a jegeczszögletek közt a 60° és 120°-nyi szögletek a túlnyomók s úgy látszik, hogy a legegyszerűbb jegeczalaknak egy három- vagy hatoldalú oszlop vehető fel, mely két végén, tengelyére merőleges lapok által határoltatik.

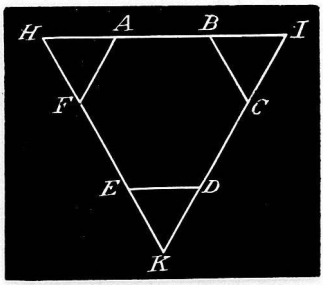

3. ábra.

Legyen $ABCDEF$ (3. ábra) egy ily hatoldalú oszlopnak

keresztmetszete, melyről felveszszük, hogy az oldallapok 120°-nyi hajlási szögeket képeznek; de az oldallapok egymásközt nem szükségképen egyenlők, akkor három-három felváltva egymásra következő oldal, mint AB, CD és EF, úgy tekinthetők, mint egy egyenoldalú HIK háromszög oldalainak részei. Ebből következik, hogy minden visszaverődés és törés, mely egy szabályos háromoldalú hasábon keletkezik, egy hatoldalúban is keletkezhetik.

Kövessük a fényt a mint az egy háromoldalú hasábon áthalad. Tegyük fel, hogy a háromoldalú hasáb merőlegesen áll a beeső napsugarak irányára, a mikor a viszonyos helyzetkülönbség csak a hasáboknak tengelyeik körül való forgása által létesülhet s legyenek HIK, $H'I'K'$ és $H''I''K''$ (4-ik ábra) három ilyen hasáb keresztmetszetei, legyen továbbá SA az elsőre eső napsugár: akkor ez a hasábon AB irányban áthaladván BO irányban tovább folytatja útját, úgy hogy $ONP = \varphi$ szöggel eredeti irányától eltér. Ezen eltérési szög a hasáb tengelye körüli forgásával változik. Bizonyos helyzetében az eltérési szög minimumát éri el, azaz, ha a hasábot ezen helyzetéből akár az egyik, akár a másik irányban forgatjuk, az eltérési szög nőni fog. A hasáb ezen állását $H'I'K'$ mutatja és akkor áll be, ha a sugárnak a hasábban lévő $A'B'$ része $H'I'$ oldallal párhuzamos. HIK és $H''I''K''$ ezen állástól mindkét oldal felé elhajlanak, minélfogva φ és φ'' szögek nagyobbak φ' szögnél. Ha azon feltételnek, hogy a hasábok tengelyei a fénysugarak irányára merőlegesen álljanak, nincsen elég téve, akkor a fénysugarak kényteleníttetvén ferdén áthaladni, az eltérés nagyobbodik. Ha már most a hasábot ilyen ferde irányú tengelye körül képzeljük lassan forgatva: akkor itt is azon helyzetbe jő, melyben az eltérés a minimumát eléri, mely minimum azonban nagyobb a fenti φ' eltérésnél. Fel lehet tehát venni, hogy minden hasáb közül azok hozzák létre az eltérés minimumát, melyek tengelyei a sugarak irányára merőlegesen állnak s azonfelül azon helyzetben vannak, a melyet $H'I'K'$-ban kitüntettünk. Ezen legkisebb értéknek ugyanazon tulajdonsága van, mint a szivárványnál előforduló legnagyobb értéknek, hogy t. i. ha igen sok különféle helyzettel biró hasáb egyidejüleg hat, akkor azon irányban, mely

a φ' legkisebb értéknek megfelel, különösen igen sok sugár töretik meg. Ebből lehet következtetni, mily tüneménynek kell létrejönni, ha a légkörben a nap előtt számtalan hasábalakú jégjegecz lebeg, melyek folytonos mozgásban vannak: az ég azon helyeiből, melyek

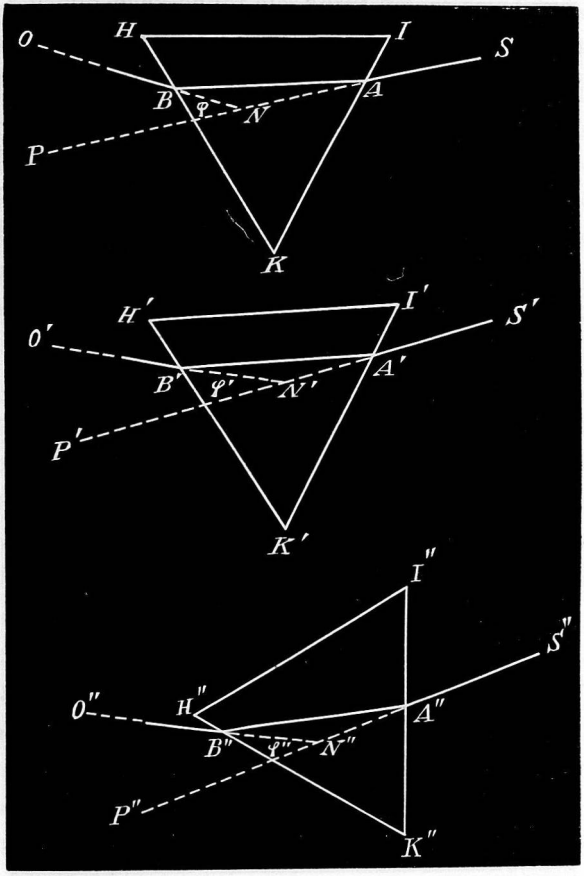

4. ábra.

távolsága a naptól φ' szögnek megfelel, igen sok megtörött sugár érkezik hozzánk, a távolabbaktól legalább néhány, a közelebb fekvőktől semmi sugár nem érkezik szemünkbe. A keletkezett tünemény tehát egy napkörüli gyűrű, mely φ'-nek megfelelő félátmérővel bír. Eddig nem vétetett figyelembe azon körülmény,

hogy a különböző színekre φ' szöglet más-más értékkel fog bírni: a vörösre nézve a legkisebb, körülbelől 22°-nyi, míg a többiekre nézve 23°-on túl növekszik; s így belülről kifelé egymásután vörös, narancs, sárga stb. gyűrűknek kellene keletkezni; de ezen gyűrűk egymásra esvén, a színek fehér színné olvadnak össze s csak a gyűrű belső szélén tünik elé többé-kevésbbé a vörös szín. Az udvarhoz tartozó érintkező ívek és a melléknapok a gyűrű világosabb részei. Hogy a gyűrű minden részében egyenlően világos lehessen, arra megkívántatik, hogy a jéghasábok tengelyei minden irányban egyenlőképen legyenek elhelyezve; amint egyes irányok túlnyomók, erősebb világosságot eredményeznek. Ha tehát azt a legegyszerűbb esetet veszszük fel, hogy a hasábok tengelyeikkel függélyes helyzetet iparkodnak elfoglalni, ami például annak következménye lehetne, hogy a hasábok hossza sokkal nagyobb mint szélességök, akkor csendes időben lefelé esni iparkodván, a levegő ellenállása következtében függélyes helyzetbe tereltetnek. Ilyen körülmények között nekünk a gyűrű a naptól jobbra és balra világosabbnak tűnik mint többi része, s ezek a melléknapok. Azon körülményből, hogy a napsugarak a jéghasábok tengelyeire ferdén esnek be, következik, hogy a melléknapokat a gyűrűn kívül látjuk: még pedig annál távolabb, minél magasabban áll a nap, mert tudjuk, hogy az ilynemű sugárbeesésnél a legkisebb eltérés is okvetlenül nagyobb a φ' szög minimalis értékénél. A melléknapok szinei épúgy vannak elrendezve, mint a gyűrű színei. Néha a gyűrű két oldalán kifelé irányuló, világos, vízirányos vonalat látni, mely azáltal keletkezik, hogy azon függélyes hasábok is, melyek nem épen azon irányban vannak, hogy a lehető legkisebb eltérítést adhatnák, sokaságuk által sokkal erősebb világosságot eredményeznek, mint a többi tér. Lehetne az udvar tüneményét még a jéghasábok vízszintes helyzetéből is megmagyarázni; de erre nézve csak azt említjük meg, hogy ezen helyzet az érintő ívek megmagyarázására kedvezőbb. Ha nem is fogadnók el ezen utóbbi feltételt egészben, mégis fel kell tennünk; hogy gyakori a jéghasáboknak ilynemű fekvése.

Megemlitendő, hogy a mit itt a napról mondottunk, az a

holdra nézve is áll, csakhogy a holdnál a tünemények gyengébb hatályosságú fénye miatt nem oly tiszták mint a napnál.

A fénykoszorúk. — A fénykoszorúk (coronæ) azáltal különböznek az udvaroktól, a mint már fentebb is említettük, hogy a fénykoszorúk csak egyszerű gyűrűk, még pedig sokkal kisebbek mint az udvarok, és színeik fordított rendben következnek egymásra, úgy hogy a vörös a gyűrű külső szélét foglalja el. A fénykoszorúk a holdnál gyakrabban szemlélhetők mint a napnál; ami onnét van, hogy a nap fénye sokkal vakítóbb, semhogy közelében színeket lehetne megkülönböztetni. Ezen tünemény közönségesen csak egy, legjobb esetben két gyűrűben mutatkozik, melyek többnyire csak vörösek s legfeljebb belső széleiken kissé kékek; a két gyűrű köze pedig gyengén zöld színűnek látszik. Egy igen szépet látott Newton 1692. évi juniusban, mely három gyűrűből állott s színeik a következők voltak; az elsőben: gyenge kék, fehér, vörös; a másodikban: bibor, kék, zöld, gyenge sárga, vörös; a harmadikban: gyenge kék és vörös; a középsőnek átmérője 9°20′-nyi volt; a többi kettőét nem mérhette meg; az első körülbelül 6°-nyinak, a harmadik 12°-nyinak látszott. A fénykoszorút a szükséges pontossággal Frauenhofer magyarázta meg a fény találkozásból. Ha egy világító pontból keletkező fény útjában valamely igen kis kiterjedésű gömbölyű sötét testre akad, akkor e test mögött csak vékony árnyékkúpnak kellene keletkezni; e helyett azonban egészen más tünemény jő létre, mely az árnyék határán kívül is kiterjeszkedik, még pedig annál távolabb, minél kisebb a testecske. A kúpalakú árnyék tengelye irányában erős hatályosságú fény keletkezik és a tér ezen irány körül közel kúpalakú rétegekre oszlik fel, melyek felváltva (ha egynemű fénynyel van dolgunk) fényesek és sötétek; ha pedig a beeső fény fehér, akkor különféle színek váltják fel egymást, melyek csak az első rétegekben tűnnek elő tisztán, a továbbiakban mindinkább elmosódnak. Ha az észlelő egy ilyen még a hatályosabb rétegeken belül lévő testecskét minden irányban szemlél, akkor az neki kisebb-nagyobb hatályosságú fényben és különböző színben tűnik elő. Ha a szemlélő és a fényforrás közt igen sok ilyen testecske létezik, akkor az egyszerre

átláthatja az egyes testecskék helyzetök- s nagyságoktól függő határait, s ha e testecskék egyenlő nagyságuak, akkor az egyes színek konczentrikus gyűrűket képeznek, melyek annál nagyobbak, minél kisebbek a testecskék. Hasonló tüneményt szemlélhetünk, ha korpafűmaggal behintett üveglapon át valamely távolabb fekvő fényforrás felé nézünk, akkor azt gyűrűktől körülvéve látjuk, melyeknek színei a közönséges rendben váltakoznak, még pedig úgy, hogy a vörös szín minden gyűrű külső szélét foglalja el.

Pokorny Ottokár.

A PESTI JÓLTÉVŐ ASSZONYI EGYESÜLET.

(1817—1833.)

A hasznosan töltött élet emlékei föl-fölsarjadzanak, mint az évelő virágok. S jól teszi a közfigyelem, hogy koronkint az ily meglepő jelenségek felé fordul, és míg egyrészről a valódi érdem iránt adósságait törleszti, addig másrészről a kifogástalan női élet, jellem és erények példányképéből tanulságokat merít.

Tartózkodás nélkül üdvözölhetem a «Nemzeti Nőnevelés» tisztelt szerkesztőségét is azon tapintatért, melylyel Mária főherczegnőről, a legtökéletesebb hölgyek, hitvesek és anyák, háziasszonyok meg vallásos nők egyikéről oly lelkesítő bensőséggel szólt. Nem szenved kétséget, hogy nagy nádorunk kifogás nélkül való hitvesének szép és fényes élete illő feltüntetésben részesült. Az üdvözült magas rangú és magas míveltségű hölgyet lelkünk megértheté, s áldásos életének részletezéseiben mindazon vonásokat megtalálhatá, melyek a nőnek örök időre biztosítják a bájt, kedvességet és a férfi-világ hódolatát. Mindazáltal szaporítsuk meg a hálás megemlékezés szavait még azzal, hogy Mária Dorottya főherczegasszonynak azon legendaszerű működéséről is nyujtsunk teljes képet, melylyel ő fensége a betegségre s nyomorra jutott emberek oltalmáról és ápolásáról gondoskodni óhajtván, mindent elkövetett a szenvedők fájdalmainak enyhítése végett.

Mária Dorottya főherczegnő nagybecsű tevékenysége 1820-ban füződött a *Pesti Jóltévő Asszonyi Egyesület* működéséhez. Alapítója ez egyesületnek nem ő fensége, hanem *Hermina* főherczegnő, József nádorunk második neje volt. — Az eszme, úgy látszik, magának József főherczeg nádornak lelkében támadt, s az ő atyai jó szíve sugalta mindazon terveket, melyeket e nagy tekintélyű

egyesület létesített, kifogástalan buzgalommal és áldozatkészséggel szolgált; noha az sem lehetetlen, hogy nejei, Hermina meg Mária, voltak azok, kik nagy szívének vonzalmát ez egyesület czéljai iránt fölébresztették. Tény az, hogy hazánk ez első női jótékony egyesülete az ő akarata, helybenhagyása és magas pártfogolása mellett kezdette meg pályafutását, s ő fensége határozott rendeletére történt annak megszüntetése, illetőleg módosítása is.

Fővárosunk községi levéltárának néhány adata nyomán e jótékony «Asszonyi egyesület» keletkezésének némi előzményeire is következtethetünk. Lapozgatván a jótékonyság aranykönyvét, annak lapjain már 1762-ben ott találjuk *Jobst Erzsébet* asszony fényes összegét, 2200 forintot; 1770-ben *Szalay Zsuzsánna* 1200 forint adományát, épen úgy 1773-ból *Bello Éva* 6000, 1785-ből *Tausch Mária* 25,507 forint $52^{3}/_{4}$ krajczárnyi nagy tételét stb., stb., melyeket a földet elhagyó könyörületes szellemek szükségetlátó, beteg, elhagyatott egyének és családok bajainak enyhítésére hagyományoztak. E jelentékeny összegeket a Sz. Rochus-kórház fölépítésére fordította ugyan a város, de a nemes szívek áldozatkészségébe vetett bizodalma ezután is megmaradt. Ebből kifolyólag fordultak egyes széplelkű emberbarátok Pest városa közönségéhez II. József császár idejében abból a czélból, hogy *szegények-intézete* létesülhessen.

Ugyancsak az emberszeretetre vezethető vissza az a jótékony mozgalom, mely fővárosunkban az 1815—16-ik inséges években megindult, s felbuzdítani törekedett a részvétet a nagyszámú szükölködők sorsa iránt. E nemes mozgalom élén gyönyörködtette fényével és munkásságának odaadásával *Hermina főherczegnő* a «magas nemesség s a testvérvárosok vagyonosabb polgárcsaládjainak» ama tagjait, kik 1817-ben «A pesti jóltévő asszonyi egyesület»-et együttesen megalkották. Ez egyesület titkárának jelentései alapján, melyek 1817-ben, 18-ban, 19-ben és 20-ban a közönség tájékoztatása végett évről évre, — később azonban nagyobb időközökben, névszerint 1826—30-ik években jelentek meg, az egyesület létrejöttét következőképen állíthatjuk lelki szemeink elé.

«Mostoha események, rossz termés, az ipar ágainak csökkenése az élelembeliek árát majdnem példátlan magasságra emelék; azzal

növekedett szükség és nyomor az alsóbb néposztályokban, s a szegényebb kézmíves szerzeménye alig lőn elégséges őt és családját éhség s hideg ellen megóvni. Beteges emberek kézmunka utáni keresményre képtelenekké téve nem találák többé szánakozó embertársaik segítségében szükségeik fedezését, a valódi szegények száma szaporodott, új sikeresb segítség vált szükségessé, nehogy egészen a nyomornak, az éhségnek essenek martalékul.

Szabad királyi Buda és Pest városok számos lakóinak ily szánandó helyzete óhajtást ébreszte ő cs. kir. fensége *Hermina* főherczegnőben e két város nőlakóit tettleges járulatra birni az ínség enyhítéséhez, s a valódi szegény embertársak sikeres fölsegéléséhez. Alig lőn kiejtve ez óhajtat, már is vetélkedve ajánlkozának a két város nő lakói munkatársakúl ily szép czél felé. Igy folyának be minden oldalról tetemes adakozások könyeket letörlendők, családokat enyészettől megmentendők.

Ő Felsége legkegyelmesebb fejedelmünk, kinek atyai részvéte alattvalói sorsában s igyekezete ezt megkönnyíteni minden szerte ismeretes, Buda és Pest nőinek igyekezetét magas figyelmére és különös tetszésére méltatá.

Szilárdúlva ez által dicső szándékjokban, s ő Felsége legmagasb kegyelmessége által még inkább bátorítva, az érdeklett két város nemes nőlakói ő cs. kir. fensége Hermina főherczegnő vezérlete alatt mindkét város részére külön egyesületet alakítának, mely az ínséget kiszemelje, a segítség eszközeit megfontolja, s jótékony emberek adakozását kezéhez véve, azokat czélszerűen felhasználja.»

Ekként keletkezett Budán és Pesten a két nőegyesület az emberi nyomor enyhítésére.

Ezen egyesületek mindenike *adakozó* és *munkás* tagokból, s az ügyek vezetésével megbízott *választmányból* volt szervezve, mindketteje *közös felsőség felügyelete alatt* intézkedvén. Alapszabályzatjok 56 paragrafusból állott, s az a pestiek részéről magyar, a budaiak részéről ellenben német nyelven nyomatott ki. Az egészen bizonyos méltóságos szerénység vonúl keresztül. Így például azt mondja a 2. §-ban: «Személyes ajánlaton felül minden nőegyesületi tag magára vállalja a fáradságot férfi ismerőseit hasonló adakozásra birni.

Ezen felszólítás alkalmatlan tolakodás mellőzésével tétessék; ugyanazért csak férj, szülő, testvér, rokon s egyéb legközelebb állókhoz intézendő.» A 11. §-ban: «A választás megtörténtével a 3 évig maradandó választmányi tagok nevei közhirré tétetnek, hogy mindenki tudomására jusson, kik gondoskodjanak jótékony czéljairól, teendő adakozásuk átvételéről és azok kiosztásáról, s így azért adományát mindenki azon megnyugvással tehesse le, hogy az lelkiismeretesen fog kezeltetni s alkalmaztatni; hogy végre mindazon kevésbbé társaságos viszonyban élő férfiak, kiknek semmi hozzájok tartozói nincsenek, s szabad akaratú adakozással ezen egyesületet elősegélni kivánnák, tudhassák, mely nőhöz kelljen adakozásaikkal fordúlniok.»

A 20. §-ban: «Minden választmányi nőnek szabadságában áll magának egy jó gondolkozásáról s érzelmeiről dicséretesen ismeretes férfiút tanácsadóul választani, s ennek véleményét az egyesület elébe leendő javaslatokról kikérnie.»

Átalában szólva, ez alapszabályzat ritkítja párját, rövidség okáért azonban csak az egyesületek szervezetére óhajtjuk a tisztelt olvasót figyelmeztetni.

Azt már tudjuk, hogy mindkét egyesületnek egy «védasszonya» volt, noha egyébként egymástól teljesen függetlenül jártak el. Volt még mindenik egyesületnek: egy «elölülője,» «tizenöt választott asszonya Pest városának felvett 15 kerületi szerint», egy «titoknokja», egy «pénztárnoka». Ezeken kívül voltak a «Helytartó és segédasszonyok», a vallástanitók és orvosi segítséget nyujtó tagok. Ezek együttesen képezték a választmányt, mely gyüléseit rendszerint évnegyedenkint az elölülő vezetése alatt tartotta. Ez bízta meg a «kerületbéli választott asszonyokat», hogy kerületeiket bejárják, s az ott lakó szükölködő vagy bármikép segedelemre szorult szegényekről és viszonyaikról tökéletes tudomást szerezzenek. Nemkülönben a kerületükbeli szükölködők segély kéréseit, mennyiben a folyamodók viszonyait még nem ismernék, megvizsgálják, s a tapasztaltakról tudósításukat, valamint az elrendelendő segedelem minőségéről véleményüket is a választmány elölülőjének beadják.

Úgy a kerületbeli választott asszonyságok, miként a mellejök

beosztott segédhölgyek teendője valóban igen terhes volt; de az mindenesetre fokozta ügybuzgalmukat, hogy nemcsak jegyzőkönyveket írtak és azok alapján jelentéseket tettek, hanem a választmány végzéseinek végrehajtói is ők voltak.

Az egyesület összes, vagyis adakozó és munkálkodó tagjainak közgyűlésében az előlülés a legfőbb «Védasszonyt» illette. Akadályozás esetében helyettesíttetheté magát, s ez a hölgy ilyenkor az előlülést is végzé. Ugyancsak fel volt tartva a «közös felsőség» részére, hogy nagyobb fontosságú eseteknél a választmányi ülésben jelen lehessen és elnököljön. A választmányi tagokat és az elnöknőket választás után a védőnő erősíté meg. Ez elnöknők évnegyed végén minden tárgyalásról, fontosabb eseteknél pedig, kivált melyek a szabályokat érdekelték, s azok magyarázatát vagy változtatását tették szükségessé, elébb ő fenségének jelentést tenni tartoztak. A védőhölgy írta alá az ő Felségéhez intézett fölterjesztéseket s év végével a nőegyesület tagjainak névjegyzékét, valamint a befolyt és kiosztott adakozásokról szóló részletes jelentést «császár és király ő Felségének benyujtotta.»

A közhatóságokkal előforduló levelezéseket az elnöknő írta alá, ki a 30. §. szerint: «magának szintúgy, mint a választmányi tagok, szükség esetében tanácsadót választhatott.» Helyettesítése a védőhölgy helybenhagyása nélkül nem eszközöltethetett.

Az egyesület működése a következő czélok felé irányult.

Először: fölkereste az oly szegényeket, a kik vénségök avagy állandó bénaságuk miatt a szükséges élelmet meg nem kereshetik. Ezeket a szükséghez képest hetenkint vagy hónaponkint eleségben, ruházatban, fában, orvosi segedelemben vagy készpénzben részesítette.

Másodszor: fölkarolta ügyét az egészen nyomorék, elöregedett, gyenge, gyámoltalan embereknek, valamint a kicsiny és árva gyermekeknek s gondoskodott, hogy mindezek illő bérért becsületes és jószívű embereknél helyeztessenek el.

Harmadszor: gondoskodott azokról, a kik otthon minden gyámolítás nélkül betegen nyomorogtak, s azokat felgyógyulásokig kórházban ápolta.

Negyedszer: létesített egy «lerakó-helyet» az asszonyi kézmívesek, házi, azaz családos szegény anyák és oly leányok számára, kik vagy munkát, vagy vevőt nem találtak.

Ötödször: felállított egy önkénytes dolgozó-házat, vagyis egy oly «kereset-intézetet», melyben tetszése szerinti foglalkozásra leltek azok, a kik örömest dolgoztak volna, ha volt volna hol, és volt volna mit?

Hatodszor: egy kényszerítő dolgozó-házat szervezett oly férfiak és asszonyok számára, a kik dologtalanúl ŏgyelegtek és inkább koldultak, semhogy dologhoz láttak volna.

Hetedszer: szervezett egy iskola-intézetet az egészen árva és gyámoltalan, vagy olyan gyermekek számára, kik az utczán csatangolnak s koldúlásból avagy apró orzásokból tengődnek.

Végűl *nyolczadszor:* kezdeményezett egy intézetet a belső hályogosok gyámolítására és gyógyítására, kik szemök világa veszte miatt minden keresetre alkalmatlanok levén, különben elhagyatva tétovázni, s polgártársaiknak koldulásuk által terhűl esni szoktak.

Mindezen jótékony intézetek létesítése és gyámolítása végett gyűjtéseket eszközölt az egyesűlet; elfogadott mindenféle enni valót, ruhát és pénzt. Pénzbeli adományok első sorban a királyi család magas köréből, valószínűleg a nemesérzésű védőhölgyek közbenjárása által érkeztek. De a segédasszonyságok gyűjtése is igen jelentékeny volt. Ugy látszik, hogy sem a kérelmezők, sem az adakozók buzgalma nem lankadt, s az eredmény még az utó-években, péld. 1831-ben is igen kielégítő. Szolgáljon mutatványúl az ez évi gyűjtés kimutatása!

A pénzbeli gyűjtés eredményezett 1830. évi aug. 18-tól 1831. aug. 18-ig: «a *belső városban:* 9851 frt 12 krt, a *Leopold városban:* 4322 frt 47 kr., a *Therézia városban:* 2507 frt 20 krt, a *József városban:* 929 frt 36 krt, a *Ferencz városban:* 578 frt.» Az adakozók névsoraiban különösen sok hölgy nevével találkozunk; nemkülönben br. Eötvös, Vörösmarty, Bajza stb. neve is gyakran előfordul. — Ő Felsége a császár és király esztendei adománya *1500* forint, ő Felsége a császárné s királynéé *1000* frt, ő csász. kir. Főherczegsége, József Nádor ispány esztendei adománya *10,416* frt, ő cs. kir. Fő-

herczegsége Máriáé *3000* frt, Károly Főherczegé *250*, Sófia Főherczegasszonyé szintén *250* forint volt.» Ezeken kívül a főnemesek, főpapok (Rudnay Sándor, primás, Klobusiczky Péter, kalocsai érsek) köznemesség, valamint a tanári kar, iparos és kereskedő osztály meglepő jeleit adta adakozási buzgalmának. A tanárok részéről főleg sokat tettek ez egyesületért a jeles emberbarát Schedius Lajoson kívül, a ki mint titkár szerepelt, Rumbach, Kemnitzer és Sztáhly professzorok.

Szaporította bevételeit az egyesület tánczmulatságok és hangversenyek bevétele által is. A fent nevezett évben jan. 9-én tartott tánczvigalomból 3616 forintot vett be, s kiadása a mulatság költségeire 297 forint volt. A hangverseny márcz. 20-án 2850 frt 29 krt jövedelmezett, jóllehet a kiadás 414 frt 44 krra rúgott. — Ezeken kívül az egyesületnek következő igen jellemző bevételei voltak: «*a kereset-házban* és az *oskolában* * *készült portéka áráből* 136,721 frt 44 krajczár.»

De kiadásai is tetemesek voltak. Említett időszak alatt «gyámoltalan szűkölködő szerencsétlenek felsegéllésére: *a)* készpénzben, eleségben, fában stb. kiadott: 32,635 frt 36 krt; *b)* orvosságban és betegekre való gondviselésben vagy házakban, vagy kórházakban 967 frt 41½ krt. Említsük fel, hogy ezen segedelemben részesült 847 személy, vagy magános egyén, vagy család apa s család anya számos házznéppel s valóságos inségben, még pedig heten- vagy hónaponkénti osztogatás által.

A «kereset-házban» foglalatoskodott és segedelemben részesült az említett évben 378 öreg, béna személy, kik közől soknak számos háznépe volt; a szegények iskolájában 300 gyermek neveltetett, «s a mellett a házon kívül is sok *szemérmes* szegény családnak adatott kereset.» Mindezek által összesen a következő mennyiségű materiálét dolgoztatta föl az egyesület: gyapjúból 140,619 fontot, kender és lenből 1479 fontot, kanavász, nankin, köpper, damisz, barket, vászon, karton, posztó, kazimir kelmékből 5963¾ rőföt; asztalosfa, u. m. gerenda, deszka, lépcső, műfa-darabokat 300 darabot, bikk-

* Ez iskola nagyon érdekes szervezetére vonatkozó adataim még hiányosak.

és tölgyfát egy ölet. Ezekből készült összesen mindenféle fehér és színes pokrócz 12,516 darab, hallina és egyéb durva posztó 13,873 rőf, vászon, asztalnemű, kanavász és sáhos vászon 3050½ rőf, nadrág, kabát, ujjas kaput 950 darab, asszonyi köntös 155 darab, reggeli köntös, istálló csuha, matrósz-köntös 72 db, lábravaló és ing 184 db, harisnya 173 pár, pántlika, croisé, renforcé és sáhos pántlika 14,580 rőf, nyoszolya, asztal, szék, pad, tekenő, koporsó, kártó-szék, kártó-deszka, motóla, téli ablak, láda, zsámoly 426 darab.

Említettük, hogy a kereset- vagyis önkénytes dolgozó-házban 378 személy háznépestől s a szegények iskolájában 300 gyermek volt ellátva. Egészítsük ki ezen adatokat még a következő tételekkel: a kerületbeli asszonyságok által való osztogatás utján az egyesület pénztárából adományban részesült 847 «szemérmes házi szegény» háznépestűl, nemkülönben a vakok gyógyító-intézetében volt 39 személy, az «asszonyi kézművek rakháza» által istápoltatott 54 személy háznépestűl, a vegyes küldöttség által heti osztogatás utján a «koldus tilalmi pénztárból» segedelmet nyert 1221 személy, s a gyámházakban és a felgyógyulók házában volt 307 személy.

Kit ne lepnének meg a jótékonyságnak eme tényei? Kit ne lelkesítne határtalan becsülésre az a méltóság, melylyel az asszonyi egyesület jótéteményeit gyakorolta? Valóban ők mindannyian fejedelmileg jártak el! A szív nemes, jótékony érzéseinek sugallata szerint tettek jót hallgatagon, néma szeretettel, s nem divatból és nemcsak azokkal, kiket a hír szárnyaira vett!

E jóltevő asszonyi egyesületre az 1831. év végzetessé vált. A még szeptember és október hónapokban is dühösen pusztító «epekórság» miatt sok szegény betegre, nevezetesen pedig szűkölködő, munkára sokáig tehetetlen felgyógyulókra, és az epekórságban meghalt szülék után maradt számos árvára is kiterjesztvén jóságos figyelmét, nemkülönben a patikai és más intézeti jegyzékeket is fizetni vállalkozván, kiadásai roppant nagy összegre rúgtak. Következetes akart maradni eddigi eljárásához s az utczai koldulást nem akarván újra fölelevéniteni, *melyet a városi tanáccsal egyesülve 1830. aug. 18-án eltörült és nyilvánosan kihirdetett:* hasznos tevékenykedésében bizonyos kimerültség állott be, s látszott, hogy a régi egyensúlyt

nem bírja többé helyreállítani. Így jelezték azután a körülmények annak elodázhatatlanságát, hogy e jóltevő egyesületen könnyíteni, segíteni kell. A városi hatóság nem idegenkedett ugyan ez ügy rendezésétől, de megállapodásra jutni nem volt könnyű. Végre József nádorunk bölcsesége és erélye oldotta meg a kérdést 1833-ban. Ő Fensége javallata szerint a jótékony egyesület csak *a hályogos vakok* számára alapított gyógyintézetet tartá meg, s a kegyes adakozások útján begyűlt pénzeknek a házi szegények közötti kiosztását. A többi ügyek rendezése és rendszeres támogatása, fejlesztése a városi hatóság atyai gondoskodására bízatott.

A fővárosi hatóság a Pesti Jóltévő Asszonyi Egyesületnek minden vagyonát lelettár mellett vette át. Darabszám és becsérték szerint van kimutatva minden vagyon, mely felügyelete alá szállott. Azoknak összes értéke 85,185 forint és 16½ krajczárban lőn megállapítva. Az átvételre vonatkozó iratoknak leglényegesebb darabját maga a fenséges védőasszony, Mária Dorottya főherczegnő, a többit pedig, Teleki Janka grófnő írta alá; a hatóság részéről pedig Seeberg Károly polgármester és Vojdicsek (Vajdaffy) József főjegyző szerepeltek.

Az «Asszonyi egyesület» czélzatait a fővárosi hatóság megértette és tiszteletben tartotta. Segedelmet, enyhületet és gyógyulást óhajtott nyujtani esetről esetre, s évről évre szakadatlanul. S noha a várost is ezer meg ezer szerencsétlenség pusztította, valamint számtalan hazai meg külföldi esemény igényelte áldozatkészségét: a fővárosi hatóság mindig első helyen és a leghívebb emberbaráti méltányossággal hegesztette a szenvedők sebeit. A város növekedő népessége, az idegenek ide csődülése, kik a főváros területén, úgyszólva, csak úgy vaktában telepedtek le és várták a jó szerencsét, nem hangolta le a lelkesültséget, sőt inkább fokozta azt. A szenvedők iránti közrészvét, nemkülönben a fővárosi hatóság méltóságának érzete újabb és újabb tervezeteket sugalt. S a midőn az átvétel után egy lelkes felhivás jelent meg a nagy közönség között abból a czélból, hogy az «Asszonyi egyesület» kezdeményezését illően lehessen tovább folytatni, az első felhivásban ismételten jelentékeny módon örökítette meg buzgalmát a közrészvét és nemes könyörület. 35,000 forint ado-

mány gyűlt össze, s ehhez a hatóság «egyhangúlag» 50,000 forintot szavazván meg, az emberszeretetnek e nyilvánulása oly kellemesen érinté a nagy Teleki Janka grófnőt, hogy hasonló czélból 20,000 forintot juttatott a jó ügy és lelkes hatóság bölcs vezetőjéhez.

Ily módon tökéletesbültek az «asszonyi egyesület» eszméi. Sem a könyörület erényeit nem fonnyasztotta el a közöny, sem okos és lelkes vezetésben nem volt hiány. Így apródonkint mindazon jótékonysági ágak, melyek az egyesület áldásos talajából, a minden erény földjéből: a *szeretetből* sarjadzottak ki, egy-egy önálló intézetté fejlődtek,

Igaz ugyan, hogy iskola-intézetét (óvóházát) 1842-ben a városi hatóság feloszlatta; de azt inkább beolvasztásnak mondhatjuk, mivel növendékei a Josephinumban nyertek elhelyezést. S ha majdan «szeretet-háza» kapuit is megnyitja fővárosi hatóságunk, nem az asszonyi egyesület egyik szép czéljának tökéletes alakban való megjelenését fogjuk-e abban üdvözölni? Így veszi át a nemzedék elődeitől a szeretet gyümölcseit, s örökli azokkal egyszersmind a jóltevés és könyörület erényeit.

Mint fentebb említettük, a hályogos vakok gyógyító intézetét az asszonyi egyesület továbbra is meghagyá jótékony felügyeletében, s ő Fensége Mária Dorottya azután sem vonta meg attól magas pártfogását, valamint a házi szegények ügyének támogatásáról sem. Virágzó állapotra is emelkedett mindakettő. Talán mondanunk is fölösleges, hogy az asszonyi egyesület eme kezdeményezéséből tökéletesbült a mai — nemcsak ország-, de világhírű — szembetegek kórháza és sebészeti osztály.

A házi szegények ügye, mint «Helytartó és segéd Asszonyokra» (benső rendszerint) a következő hölgyekre bízatott: «Báró Baldaccziné, szül. báró Hunyady, Bártfay Josefa, Boryné, szül. báró Hellenbach, Boutibonné Vilhelmine, szül. Vietoris, Bräuer Joséfa, gróf Brunksvikné ő excel., szül. Majténvi, Eggenberger Therézia, gróf Festeticsné, szül. báró Wenkheim, Gömöry Julia, Hegedűs Anna, özv. Huszák Erzsébet, Jankovicsné, szül. br. Pichler, Kappel Amália, Kochné, szül. Hannibál, Liedemann Juliánna, Müller Anna, br. Orczy Erzsébet, szül. gr. Berényi, Ottlik Anna, szül. Hülff, gróf Sermagené,

szül. gróf Csáky, báró Splényiné, szül. Szily, Teller Veronika, Tomm Borbála, Utzmann Anna, báró Wenkheimné, szül. br. Orczy és Wiedemann Anna asszonyságok.»

Eme buzgó s örök hálára érdemes hölgyek kifogástalan emberszeretettel oldották meg feladatukat. Nemcsak emléket állítottak magok részére minden szenvedő és érdeklődő ember lelkében; hanem útat jelöltek az igaz buzgalom számára.

És valóban sokan vannak nagytekintélyű hölgyeink között, kik ez ösvényen haladva törölgetik napjainkban is a szenvedők verejtékeit, s lelkök melegével enyhítgetik a szükséglátók körül az élet, viszonyok és emberek hidegségét.

Visszatekintve a Pesti Jótékony Asszonyi Egyesület emberies czéljaira, s az azok létesítésére szentelt áldozatokra, azokat ép oly nemeseknek, mint nagyoknak találjuk. Még inkább fokozza a hölgyek nagyságát az akkori állapotoknak tanulmányozása és összehasonlítása a mieinkkel. Ma csak egy városrész is van akkora, minő az időben fővárosunk összes népessége volt. Iparunk, kereskedelmünk és egyéb viszonyaink hasonlíthatatlanúl kedvezőbbekké váltak. És mégis túlemelkedtek ama nagyérdemű hölgyek buzgalmuk által az elmaradott helyzeten, s a mit csak a női, fénytelen, szerény hatás, de kimerülhetetlen türelem megtehet, azt ők mind véghez vitték. Czéljaik, tetteik, valamint eljárásuk módja egyaránt meglep, lekötelez bennünket. Nemcsak tisztelni, nemcsak bámulni tudjuk őket, de *szeretni* is. A családiasság varázskörét a ház életén kívül, a másokért való működés közepett is megtartották. Magasztos női jellemről tettek tanubizonyságot, s kifogástalanul töltötték be fontos helyöket; ugyan azért, midőn fényes szerencsének mondjuk dicső szereplésüket, e legelső női egyesületnek utolsó elnökségét és igazgató-tanácsát, hódoló tisztelet érzése között, következőképen fűzzük össze ritkadiszű koszorúvá:

«*Legfőbb védasszony:* Ő csász. kir. Magassága Mária Főherczegasszony, ő csász. kir. Főherczegsége József nádorunk hitvese.

Az elölülő: Báró Mészáros Johanna, gr. Teleki László özvegye, ő csász. kir. Magassága Mária főherczegasszony udvari dámája.

Választott asszonyok Pest városának felvett XV. kerületi szerint:

I. kerületben Lukács Róza, szül. Hülfl.
II. « Gyürky Amália, szül. Kapy.
III. « Gróf Ráday Ágnes, szül. br. Prónay.
IV. « Derra Mária, szül. Zettiry.
V. « Malvieux Johanna.
VI. « Liedemann Róza.
VII. « Horváth Anna, szül. Latinovics.
VIII. « Özv. Haraszty Therézia.
IX. « Özv. Trattner Erzsébet.
X. « Gr. Szécsen Josefa, szül. Almássy.
XI. « Özv. Graf Anna.
XII. « Szirmay Johanna, szül. Gyürky.
XIII. « Ferdinándi Josefa.
XIV. « Csekonics Juliánna, szül. Jankovics.
XV. « Krausz Erzsébet asszonyságok.

Titoknokok: Schedius Lajos úr, kir. tanácsos és a magyar királyi Universitásnál Professor. Tessedik Pál úr, országos és törvényszéki ügyvéd.

Pénztárnok: Eggenberger József úr, könyvárus és szab. kir. Pest városa külső tanácsának tagja.»

Mindenik név egy-egy tisztelt emléke amaz időnek. Ők, a kik az első «pesti jóltevő asszonyi egyesületet» megalapították, s abba lelket öntöttek munkásságukkal, elköltöztek már, de örökbe hagyták reánk lelkesítő példájukat, s a mit a jótékonyság terén fővárosunk társadalma tett, mondhatnók abból a törzsből fakadt, hajtott ágakat, melyet ők ültettek, ők ápoltak. S midőn a legszebb női erényekkel tündöklő, s az utódok által hálás kegyelettel emlegetett hölgyek élén nagy nádorunk dicsőült hitvesének fenséges szelídségű alakja áll lelki szemünk elé, a halhatatlan költővel felsóhajtunk: «Sok szülessék, ki hozzá lesz hasonlatos!»

Dr. Kerékgyártó Elek.

NEMZETI NŐNEVELÉS VIDÉKEN.

Talán rosszul is választottam a czímét igénytelen értekezésemnek; mert én nem a vidék nemzeti nőneveléséről általában, hanem némely idegen nemzetiségű vidék nemzeti nőneveléséről akarok egyetmást elmondani. Tudom, hogy hazánkban a czél csak egy s ugyanaz lehet e téren, de kétségtelen, hogy a formálás alá kerülő anyag, a kiképzés körülményei s viszonyai vidékenkint annyira különböznek, miszerint épen a magasztos czél érdekében eszközeinket a helyi viszonyokhoz képest igen különböző módon kell' alkalmaznunk.

A magyar alföldön például nem jut eszébe senkinek, hogy a növendékek lelkébe a hazaszeretet érzelmeit az iskolában különös gonddal csepegtesse be, mert ezen érzelmeket otthon, a szülői házban a leányka fejlődésével párhuzamosan növelik. Ott, hol az anyagi jólét, s ezzel a szellemi vagyon is gyarapodott, s ami ekkor elmaradni nem szokott: a tisztaság iránti érzék is megvan, csak egyes esetekben válik szükségessé a tanítónak a mutatkozó hiányok javításával gondolni. Némely helyen a munkaszeretet, a takarékosság fejlettebb; nemcsak egyes helyek, egész vidékek vannak már hazánkban is, hol a «fehér nép» munkaköre régi szokás, dologkedvelés, életszükség vagy egyéb tényezők közrehatása folytán meg van állapítva, s a nők nem sütkérező, vagy eresz alatt pletykázó ingyenélői családjuknak, hanem a konyha dolgai elvégzésével felmaradt üres idejüket szövés, varrás, szalma-, kender-, kosárfonás vagy egyéb munka által tudják hasznosítani, a kereső családapa gondjait megosztják, s a teherből is kiveszik a maguk részét. Ilyen helyeken nem kell a tanítónak a növendékek restsége s

munkátlansága ellen küzdeni, s fáradozásait minden téren tartósabb, fényesebb siker koronázza.

Az én tapasztalataim nem ilyen, a tanítás sikerére mindenben kedvező viszonyokról szólanak; azért észrevételeim nem is illenek minden nemzetiségű vidékre; nem illenek oda, hol a lakosok a nyelv különbsége daczára a hazafiságban, a munka serénységében s az értelemi fejlettségben hazánk bármely vidékével kiállják a versenyt. Tapasztalataimat oly vidéken szereztem, hol az örök hóval födött hegyek a közművelődés napjának sugarait a nép alsó rétegétől csaknem egészen elzárják, hol a társadalmi együttélés nem bír hivatásának sejtelmével sem, hol a munkaszeretet s szorgalom csak odáig terjed, hogy nyáron barlangjába gyüjtse az emberi táplálékok annyi hulladékát, mennyivel beteges életét a télen keresztül tengetheti; hol szárnyas és négylábú állatjaival a család egy kunyhóban lakik, s hogy a bűz, melyet az állatok lehellete s kigőzölgése terjeszt, az egészségre még károsabb legyen, a télen kényszerűségből összeszedett nyers tűzifa füstjének kéményt sem csinál, hol a babona reggeltől estig, a falu egyik végétől a másikig kísért, hol az egész vidéken minden épület ereszén megvan a fordított bögre, melylyel a boszorkányt mint az egeret meg akarják fogni, *a megrontott tehenet* ráolvasással, a betegséget kuruzsolással gyógyítják s hol — a mit legelől kellett volna említenem — közös édes anyánk nyelvét nem értik, nem szeretik. Ilyen vidéken a nemzeti nőnevelésnek, — s a nemzetiségi eszme szolgálatában álló iskolának is, — e körülményekkel számot kell vetni, sok gonddal, fáradsággal kell munkálkodnia, hogy a czél érdekében hasznos szolgálatokat tehessen.

Megvallom, sohasem tudtam megérteni azokat, kik a népoktatásban a nevelés és tanítás között elkülönítő határvonalat akartak húzni. Hisz az elemi ismeretek annyi szála fűződik a szorosan vett nevelési czélzatok gyökereihez, hogy őket táplálni okszerűen csak együtt lehet. A rend, tisztaság, szívjóság, munkaszeretet, benső vallási s erkölcsi érzület: nevelési feladatok; de azért beplántálásuktól, fejlesztésüktől az iskola nem zárkozhatik el.

S ha városokban, előhaladott községekben vagy czivilizál-

tabb vidéken kevesebb gondot ad is a tanítónak a nevelés, mert a gyermekek *otthon* s társas érintkezéseikben helyesebb irányú vezetésben részesültek: annál nagyobb gondot ad ez némely idegen nemzetiségű vidéken, hol a nevelés érdekeit a tanító pillanatra sem tévesztheti szemei elől, vagy ha téveszti, munkája, fáradozása sikertelen, hézagos, kétes értékű marad. Természetes, hogy olyan viszonyok között, hol az a *kör*, a melyben a gyermek mozog, az *otthon* az iskolát nem gyámolítja, a tanító küzdelme terhesebb, feladata nehezebb lesz, de azért a lankadatlan alakításban elcsüggednie nem lehet, nem szabad, mert a népiskolai tanítónak, hogy hazafias kötelességét betölthesse: nemcsak tanítania, de nevelnie is kell.

S ezt a hazafias feladatot teljesíteni a leányiskolai tanítóknak is szoros kötelességük. A nő viszi be leginkább a családba a szelidebb érzelmeket, a nemesebb erkölcsöket. A nő érzelmeit kell tehát mindenek előtt szelidíteni, erkölcseit nemesíteni, hogy általuk megnemesítsük a családot, a társadalmat. Csak a nemes, jó erkölcsű nő felelhet, meg a szó valódi értelmében női hivatásának s az elemi iskolai nőnevelésnek épen az a czélja, hogy a nőt szívben és lélekben nemesítvén, magasabb rendeltetésének betöltésére képesítse.

Ez a czél megjelöli a keretet, melyben mindenütt, tehát nemzetiségi vidéken is a nőnevelésnek, tanításnak mozogni kell. Fejleszteni kell az értelmet s érzelmeket egyaránt: haladva az elemi ismeretektől a nőket megillető kézimunkáig vagy a háziipari foglalkozásokig, a tisztességes viselkedéstől a szív, kedély nemesítéseig, az édes otthonnak kegyelésétől a hazaszeretet szent érzelméig.

Az elemi oktatásnak az általános czélt kell szem előtt tartani. Azok, kiket akár anyagi jóllét, akár kiváló szellemi képesség többre képesít, hazánk intézményeiben megtalálhatják már vágyuk, tudományszomjuk kielégítését; de nem volna szerencsétlenebb, haszontalanabb munka, mint ha az elemi oktatásra szorult növendékeket az igazi czél által nem kívánt ismeretekkel akarnánk gazdagítani.

Hogy közelebb jussak tárgyamhoz, nézzük most: mily szempontokat kell követni kiválóan a tanítónak nemzetiségi vidékeken, hogy a keretet betöltve, munkájával a nemzeti tőkét gyarapíthassa?

Fentebb már érintém ama hiányokat s kinövéseket, melyek némely nemzetiségi vidéken levő iskola kis polgárait jellemzik. Tisztelet a kivételeknek, de általában áll, hogy az ily iskola anyagát a tanító egészen csiszolatlanúl érdesen kapja. Otthonában, társadalmában nincs semmi ami simítaná. Kisdedóvóról vagy gyermekmenhelyről ilyen helyeken nem is szólhatok, mert ezek létesítése még a jövő reményeinek tárgyát képezi. Pedig ez is egy hatalmas lépés lenne a czél felé.

Azon körülmény, hogy az anyagot egész nyersen kapjuk, jó is, rossz is, amint veszszük. *Előnye:* hogy a hibás alakítások átgyúrásával bajlódni nem kell; *hátránya:* hogy ami a szülői ház feladata lenne, annak betöltésére is az iskolának kell vállalkoznia.

Feljő a leányka az iskolába, mert felhozzák és sírva, szemeit lesütve félénken kapaszkodik anyja katrinczájába. Tisztaságról, rendről szülőinek sincs fogalma; az iskolaterem, tanulótárs, tanító vagy tanítónő rémes újság előtte. Az árnyak, miket fennebb jellemeztem, egész valóját betakarják. Az ilyen jelenségek lehetnek általánosak; azért részletes taglalásuk felesleges; de vannak közöttük olyanok, melyekre különösen figyelni ezen iskoláknál sokkal inkább kell mint máshol.

Első feladatunk legyen a rend, a tisztaság, az iskola-szeretetének megszoktatása; mert ezeket az *otthon* visszafordítani igyekszik. Az öltözék rendben tartása, a fölös vagy felsőruhának, fejkötőnek az iskolateremben való letétele, arcz, kéz tisztasága, mind oly kellék, melyre a tanító — bár máshol is — itt még inkább figyeljen, mert ezek által az otthoni állapotokra is lehet hatni.

Kezdetben az lesz a panasz, hogy a köznépből «kisasszonyokat» akar nevelni az iskola. De ha a szigor, a követelés nem megy a túlságba, az ily panasz rövid idő alatt meg fog szűnni, — s mint tapasztalásból mondhatom — a rend, tisztaság, lassan bár, átragad másokra is.

Nem kevesebbet fáradunk mig a tisztességtudást: az öregebbek

köszöntését, tisztességes állást, ülést, járást és mozgást megismertetjük. Azért a testgyakorlat — természetesen leányokhoz alkalmazva — itt nemcsak az egészség szempontjából szükséges, hanem ily falusi iskoláknál a külső testtartásban nyilvánuló művelődés érdekében is nélkülözhetetlen.

Ezek külsőségek lehetnek s a nevelés nagy céljához képest csekélységek is; de tekintve a légkört, melyben az ily leányka él, mégis fontosak. Az egyén után a család, az iskola után az «otthon» következik. Sok kímélettel, rendkívül ovatosan kell itt ezeket érinteni, nehogy az oktatásban a gyermek az ő legkedvesebbjeinek sértését, kigúnyolását lássa; de el kell mondani őszintén a szükségeseket s meg kell kedveltetni velük a rendet, a tisztaságot nem csak az egyénben, hanem a családban is. Újra és újra figyelmeztetni kell ama káros következményekre, melyek a szoba, a ház, a családtagok tisztátalanságából, rendetlenségéből s abból származnak, hogy a házra kéményt nem csináltatnak s hogy jószágaikkal együtt élnek, s ismételni kell ez igazságokat annál inkább, mert vele hazánk közegészségügyének teszünk szolgálatot. Jól tudom én, hogy az így elhintett mag soká fejlődik fává, azt is tudom, hogy az elhintett magból sok hull kőszirtre, de az is bizonyos, hogy ha az igéket csak nehány őrzi is meg s viszi át az életbe: a jövő nemzedék munkája nagyon megkönnyíttetett.

Az iskolai oktatást épen az ilyen vidéken kell az egyén, család, a ház, annak környéke, a falu egész rendjére és tisztaságára kiterjeszteni. A munka, a kézimunka mikénti tanítására, a tanítás beosztására nézve legilletékesebb helyről nyertünk gondos útmutatást. A gyermek kezdetben játszva tanul, a tanultakat, és még a mi fő: a munkaszeretetet az életbe is átviszi. Itt csak a helyi szükségletre, a kéznél levő nyers anyagok feldolgozására kell különös gondot fordítani; mert a minek hasznát a nő háztartásában nem érzi, az mint a pára fog csakhamar emlékéből eloszlani.

Ha nemzeti nőnevelésünk fejlődésére az ilyforma külső idomításnak is akkora fontosságot tulajdoníthatunk, mennyivel nagyobb gonddal, lelkiismerettel kell az ész, a szív, a jellem kiképzésére törekednünk. Ezekre nézve a fen elmondottakból csupán a babo-

nák kiirtását emelem ki. A vad leányka, kit édes anyja olykor a templomba is elvitt, a vallási érzelmeket és cselekedeteket otthon összezavarva látja, hallja s tanulja a babonáskodással; azok között különbséget még édes szülői sem tudnak tenni; sőt aztán, hogy ezen zűrzavar teljes legyen, a vallást egyesítve, azonosítva hallja a nyelvvel, melyen beszél, vagyis a *nemzetiséggel*.

A babona elleni küzdelemben az iskolának nem nehéz a feladata; a beszéd- és értelemgyakorlatok, az elemi iskolában közölhető ismeretek, különösen a *természettan* annyi módot s eszközt ad a tanító kezébe, hogy velük a babonáskodás sorait nagyon megritkíthatja, sőt következetes munkálkodással ki is irthatja egeszen. Ily iskolánál tehát a természettani ismeretek gyakorlati művelését kifejteni nem szabad. A tárgy módszertani kezelését nem érintem; mert a természettani ismeret tanítása csak mint egy másik czél eszköze jelentkezhetik az elemi iskolában.

Sokkal nehezebb ily iskolákban hazai édes nyelvünk sikeres tanítását, a honleányi, érzelmek becsepegtetését elérni, nehezebb pedig azért, mert ezek akadályozására az általános körülményeken felül különös gátak is emeltetnek, és pedig leggyakrabban szándékosan.

A magyar nyelvet, melynek tanítását a törvény rendeli, ha a törvény és rendeletek szellemében benső buzgalommal kezeljük, a más ajkú növendékek nehány hónap alatt megtanulják, de minél nagyobb és gyorsabb sikert ér el az iskola, annál nagyobb hanggal kiabálja a roszakarat a szülők fülébe: *ne engedjétek gyermekeiteket magyarul tanulni, mert ezzel vallástokat sértitek meg!*

Így állja útját a magyar nyelv terjesztésének s a hazaszeretet érzelme fejlesztésének a nemzetiségi s vallási fogalom azonosítása. Ennél fogva nemzetiségi vidéken e fogalmak tisztázására az iskolában nagy szükség van; szükség van azért, hogy e fogalmak lajtorjáján a hazafiság, a honszeretet, édes anyai nyelvünk megkedveltetéséhez juthassunk. S szükséges ez annál inkább, mert a nemzetiség s a vallás azonosított fogalmának fanatikus zászlója alatt, a nemzetiségek rendesen *a hazai közös érzület ellen* viselnek háborút.

Lehet, hogy sokan tarthatatlannak ítélik a törekvést, mely 6—12 éves leánynövendékekkel nemzetiségi, hazafiúi, vallási fogalmakat s érzületet akar ismertetni. Elismerem, hogy itt nehézségekre találunk, de ezek elől nem szabad kitérnünk s a nehézségek daczára vérökbe kell oltani a hazafiságot a növendékeknek. Ha a mellett, hogy a gyermek szülői nyelvét tiszteletben tartjuk, ha arról a mi neki nemzeti szokása, kímélettel emlékezünk meg mindig, s buzgón, de nem erőszakoskodva, tanítjuk a magyar nyelvet s terjesztjük a hazafias érzelmeket, megértetjük a nemzetiségi s vallási különbségeket: a siker nem maradhat el.

Nehéz, de nem lehetetlen a szülőkkel is, a gyenge gyermekkel is megértetni: hogy az iskolának nem czélja a nemzetiséget s vallási szabad meggyőződést háborgatni; sőt a nevelés által ezen szent érzelmeket hazafisággal is erősíteni akarja. Nehéz, de nem lehetetlen a veszélyes tanokat, melyek a magyar nyelv s érzelem terjesztésében a vallás s nemzetiség megtámadását hirdetik, megczáfolni. Nagy akadálya a hazafias iskolák sikeres munkálkodásának az, hogy a vallás tanítását magok a hivatottak elhanyagolják, másrészről aztán terjesztik a hitet: hogy ime, az iskola hanyagolja el a vallás érdekeit, hanyagolja el az erkölcsöket! — Szent énekek helyett világi dalokat zengedeznek, jámborság helyett a világi hiúságot, fejlesztik! Igy növelik a keserűséget s az idegenkedést az iskola iránt. Szembe kell szállni ez akadályokkal nemzetiségi vidéken a leányiskoláknak is; mert nem szabad feledni, hogy nemzetünk jólléte, fejlődése a családban, s a család hazafias s erkölcsös alakulása a nőben rejlik. A tanítónak sokat kell fáradnia, sok erélylyel s tapintattal birnia. De ha a tanító buzgalma mellé a kormány támogatása, minél több állami intézmények, kisdedovók, gyermekmenhelyek létesítése által sorakozik, ha a hazafias társadalom levetkőzi kicsinyes félreértéseit s a tanító segítségére siet: az elmondottak figyelembe vételével a tanító nemzeti leánynevelésünk terén a kivánt sikert mégis elérheti, s e munkálkodásáért az isten is megáldja.

(Beléryes.) Sipos Julia.

IRODALOMISMERTETÉS A POLGÁRI LEÁNYISKOLÁBAN.

A polgári leányiskola IV. osztályának növendékeivel a miniszteri tanterv szerint röviden meg kell ismertetni a magyar irodalmat is.

Némelyek e feladatot nem veszik komolyan, mert 13—14 éves leányok felfogó képességén túlfekvőnek gondolják; anyagúl ugyan irodalomtörténeti olvasókönyvekbe felvett műveket vesznek, de a tárgyalásnál csak a vers- és irálytani elemek elsajátítását tartják szem előtt. Mások fejlett gondolkozást feltételező kézikönyveket adnak a tanítványok kezébe, kik hangról, drámaiságról, írók műveinek, koroknak a szelleméről kénytelenek tanulni, holott még helyesírási hibákkal küzködnek. Mintha csak muzeumot tárnának ki előttök, telve — legalább az ő szemükben — sok nevetésre gerjesztő furcsasággal, mert csekély szellemi kincsük s a nemzeti kultura korainak hieroglifjei között hiányzik a kellő kapcsolat. Amazok elfelejtik, hogy írókat megkedveltetni, műveik tartalmának és előadásának jellemzetessége iránt érdeket kelteni igénytelen eszközökkel is lehet. Ezeknek pedig jó volna emlékezetükbe idézni, hogy a kevesebb sokszor több, hogy a növendék lelke nem pohár, melybe hervadó virágbokrétát teszünk, hanem termő-föld, melyben csirát kell életre kelteni.

A nemzeti műveltség érdekei követelik meg, hogy a polgári leányiskola IV-dik osztályát ne tartsuk alkalmatlan helynek az irodalom némi ismertetésére. Ha a vallás mély igazságait a gyermek előtt felfoghatóvá tehetjük, az irodalomtörténetből is lehet kevésbbé bő előismerettel birók előtt is egyet-mást megértetni. A siker attól

függ, hogyan tűzzük ki a czélt s hogyan állapítjuk meg a tanítás módszerét.

A czél a polgári leányiskolában csak az lehet, hogy érdeklődést keltsünk a költők és azoknak művei iránt, hogy az irodalom nagy fontosságát érezni s a nemzeti műveltségnek munkáiban rejlő kincsét felhasználni tanulják. Legouvé E. minap közölt czikkének eszméje a történettanításra nézve, hogy t. i. a jelen, a mit látnak, a minek hatása alatt állanak a nők, az legjobb képző anyagot szolgáltat részükre, megerősítette eddigi irodalomismertetési eljárásom helyességéről táplált véleményemet. Én ugyanis Kazinczy F.-től kezdve hat-hét költőnek életrajzát s egynehány művét (nagyobb költemény csak Arany Toldija) vettem alapúl az irodalomismertetésre s több évi tapasztalat után sem látok arra okot, hogy a tananyag e kiválasztásától s alább vázolandó módszeremtől eltérjek.

Fölöslegesnek és kivihetetlennek találom a polgári leányiskolában az egész magyar irodalomtörténetet az egyes korok egymásutánjában tanítani. Az újabb irodalom jelesei legtöbb olyat nyujthatnak, a mi a szépben rejlő gyönyört megkivántathatja; küzdelmeikben, szenvedéseikben és diadalaikban legélénkebben tükröződik a nemzeti szellem fejlődése, s az irodalmi törekvések értéke és hatása. Nem kicsinyeljük ugyan azon nyelvészeti, korfestő, régészeti stb. tanulságokat, melyek a régibb irodalom korszakainak jellemzéséből meríthetők: de tudományos érdek kielégítésének nem a polgári leányiskola a helye; az irodalom, mint a korok vezérlő eszméinek kifejezése, ott még meg sem értethető. A minden korbeli műveket műfajok szerint is szokták csoportosítani, de ez nem helyeselhető. Így jelentéktelen és töredékművek egész serege jut bele a tankönyvekbe, melyek untatnak, nemhogy lekötnének; a műfajok szempontja annyira előtérbe nyomul, a mikor még az eszthetika betűit is kell tanítani, hogy a tanulás okvetetlen felületessé válik; végre a költők életrajzainak elhanyagolása folytán semmi sem történik annak feltüntetésére, hogy az irodalom mily fontos nemzeti ügy.

Az újabb költők műveiből oly darabokat kellene kiválasztani, melyek mintaszerűek és csak a főbb műfajokat képviselik (költői elbeszélés, ballada, dal, óda, elégia; a regényes színmű bátran elma-

radhat), melyekben elég alkalom jut arra, hogy kimutatható legyen, mint mozdította elő a nemzet újjászületését az írók lelkes munkája, melyekben az író sorsának egy-két főbb mozzanata érintve legyen.

Ezen olvasmányok tárgyalásában a következők lennének megfigyelendők.

Ha a költemény tárgya történelmi háttérre utal, azt kell ugyan érinteni; de tanácsos ama kor szellemi mozgalmainak összefüggésükben való előadásától ovakodni, mert első-rendű szempont a mű kellő megértetése. A költemény tárgyi magyarázata, melyet teljesnek, de nem túlterjeszkedőnek óhajtunk, ne törekedjék arra, hogy a költőt a korral való kölcsönhatásában tüntesse fel. Idevágó megjegyzések ugyan előfordúlhatnak, de hogy mit adott és vett a költő a kortól, az csak összes művei mindenoldalú tulajdonságainak összefoglalásából igazolható s ez a polgári leányiskola szinvonalát meghaladja. (Pl. «Toldi» mellett a lovagvilág sokszavú fejtegetése, a népies iskola és a politikai jogoknak a népre való kiterjesztése, mint a kor irányának együttes tolmácsa.) Hosszú parafrázisai azon alapeszméknek, erkölcsi igazságoknak, melyeket egy-egy mű megérzékít, szintén nem ajánlhatók; a tiszta fény — nem az, melyet a prizma megtörött — ragyogjon a növendék szemébe. (Greguss Á. magyarázatai egyes költeményekről nagyon szépek, de alapeszme-fejtegetései polgári leányiskolai előadásra nem szolgálhatnak mintául.) Az álláspont, melyről a költemény tekintendő, nem helyezhető annak körén kivül, még annyiban sem, hogy a költő életének valamely mozzanatával túlságosan részletes összeköttetésbe hozza az előadó a tartalmat. Mindez kivetkőztetné a költeményt formájából, szétdarabolná azt legbensejében; így tud ugyan, szeret is tanulni a férfi és pedig haszonnal, de nem a nő. Más irányban kell annak alapos munkát végeznie.

Olvasmányok nyelvtani tárgyalását sok helyen a III.—IV. osztályban is űzik s ez jól van így: a szónoki és elbeszélő, a könnyed és nehézkes, a gördülékeny és darabos irály különbségének feltüntetése lehetséges és hasznos. Épen így irodalmi művek megkülönböztetésére is rávezethető a fejlődő elme. Nem épen fogalmát, deszembetűnőbb ismertető vonásait adhatjuk az egyes műfajoknak, sőt költői

iskoláknak is. A definiczióknak e dologban nem sok értelmét és hasznát láttam a polgári leányiskolában; ott van a példa, melyet ha kellően felfogott a növendék, élénk képzete lehet a műfajról s kell-e ennél több? S azt hiszem, ha a növendékkel észrevétetjük, hogy itt mértékes versforma, mithológiai kép, életbölcselet, ott középkori tárgy, rendkívüli körülmények és szenvedélyek, amott a népélet jelenetei, magyaros, tőről metszett kifejezésekben gazdag előadás jellemzi a költői művet, a klasszikus, romantikus, népies iskola jellemző sajátságai teljes öntudatára ugyan még nem jutnak, de különféle irányok létezése világossá válik előttük. (Gyulai P. Vörösmarty életrajza ugyan igen tanulságos e tekintetben, de a polgári leányiskola IV. osztályában még nem értik.)

A költői dikczió fejtegetése nem szorítkozhatik egy-két szóvirág megemlítésére. Nem üdvös arra építeni, hogy a növendékek kiérzik az előadás szépségét. Az olvasmány többnyire színvonaluk fölött áll; a gondolatok megértetése követeli már, hogy a tropusok, figurák, sőt a szók jelentésbeli fejtegetése nyomról nyomra szorosan csatlakozzék a szöveghez. Sokan nem barátjai annak, hogy a mű szétboncztoltassék, mert szerintük az életteljes egész ezen eljárás mellett elveszti hatását. Pillanatra talán igen, de azért biztosítva van az, sőt az emlékezet csak ily előzmények után újíthatja fel jól. Végre is az iskola nem annyira szellemi élvezetet mint inkább okulást köteles adni. Ha ebben a tekintetben a nagyobb részletességet hangsulyozzuk, nem esünk a kárhoztatott egyoldalúság hibájába. A fejletlenebb kor eszméjét a külsőn a megfoghatón kell képezni s ne felejtsük el, hogy mielőtt műfajokról, stílről lehetne beszélni, nagyon jól kell már azt tudni, hogy a prózai és költői előadás mennyiben tér el egymástól, a miért is jó a képes kifejezéseket már a III. osztályban tanítani. Akkor a IV-dikben tovább lehet menni, lehet feszegetni, magyarázni épen azt, a mire mondani szokták, hogy inkább csak érezni kell, a mitől a költemény hangja függ stb. Sőt leányok elméjét épen itt kell élesíteni. (Pl Vörösmarty e sorában: «Bús panaszát az uszók négylábú serge zokogta». [Két szomszéd vár 16. sor] mi kivánja a körülírást s mi igazolja a metafora merészségét, vagy mi a kulcsa újságának). Apró-

ságok megfigyeltetése legjobb iskolája a nőnek, a kitől a kis gyermek nevelésében épen ebben való jártasságot követelünk.

A verstan és a költői előadás jellemzése ugyan a mű kimerítő felfogását nem adja, de igenis arra vezérelhet. Költői művek épen azért oly alkalmasak a fejlődésben levő lélek önmunkásságának felköltésére, mert külsejük teljes összhangzásban van a bennük rejlő gondolattal. A mikor segítik a tanítót abban, hogy kézzel foghatót nyujtson tanítványának, már a szépnek erejénél fogva is az eszme megközelítését közvetítik. A verstan maga is, bár száraznak látszik, jól tanítva, a különféleségben az egység, a párarány, az összhangzat, a kellem, méltóság stb. mineműségének perczipiálására képesít. A széptani fogalmak abc-je ezen az uton közvetíthető. Elmélet ily korbeli leányoknak nem valami nagyon szükséges. A női lélek nem a szabatosságra törekvő elméletben találja fel hivatásszerű irányát; a tudományosság követeléséből vele szemben sokat kell engednünk, ha kedélyének kincseit kímélni akarjuk. Nem a látáskör szélességére van szüksége, hanem fogékonyságra — arra, hogy a formában hol sugárzik át és hogyan jelentkezik a lélek.

Az olvasásra kiszemelt költemények tárgyalására nézve tehát ezek nézeteim: legyen az alapos, különösen a mi a költői előadás szépségeit illeti; a tárgy esztheticai (szerkezet, műfaj stb.), erkölcsi, az íróra és a korra vonatkozó oldalának magyarázata túlterjeszkedés által ne hasson zavarólag.

Mily szempontból tekintsük már most az életrajzokat?

A középosztály leányai még sokáig legfölebb a polgári leányiskola négy osztályát fogják elvégezhetni, nem vihetnek tehát befejezett műveltséget az életbe. Habár a társadalom van első sorban arra hivatva, hogy tovább-művelődésük számára eszközöket nyujtson: de azért az iskolának is kell arra törekedni, hogy a lelki munkásság továbbfolytatására impulzust adjon. E czélból az irodalom jelentőségét s felhasználásának szükségességét és kivánatos voltát kell előttük kellően feltüntetni. Az ifjusági könyvtárakra e tekintetben mennél kevesebbet építenék. Sokszor hanyagságot, még többször koraérettséget, mely ellen pedig leányainknál erőnktől telhetőleg küzdenünk kellene, s néha felületességet és elbizakodottságot támasz-

tanak. Többet tesz az iskola, ha egyes kitűnő költőknek — hogy úgy mondjam — kultuszára serkenti őket. Emlékezzünk csak arra, hogy mi pl. Schiller a német női világra nézve! A nőnemet úgyis jellemzi a tisztelet, rokonszenv, hódolat a kiváló tehetségek iránt. A kikben valami «daimon» lakott, azoknak legelső, legállhatatosabb hivői többnyire nők voltak. A személy iránti érdeklődés vérükben van. Vegyük már most a mi «vates»-einket: rajzoljuk élénk vonásokkal a fogékony leányszív elé azok gyermekkorát, szüleikhez való viszonyukat, a törhetetlen lelkesedést, melylyel a nemzeti műveltség és a nemzet felvirágoztatásának ügyét a maguk sorsával összeforrasztották s az olvasott költemények vonatkozásait egyéni sorsukra, nézeteikre, szőjjük bele a művészi rajzba, mintegy csak emlékeztetőül, hogy műveiben hat és él a költő: egy-egy ily beszédes példája az isteni erőnek, melylyel a szép eszméje és a hazáé összeforrva a lelket vonzza, lehetetlen, hogy hatását téveszsze. Nem az irodalmi munkásság belbecse, melyet fel nem foghatnak, hanem inkább a külső változások, hatások szemléleti anyaga foglaltassék össze. A költő egy-két kiváló müvének alapos megismerése oly gyönyört ad, hogy más műveiben, talán épen az erotikusokban, melyeket az iskolából teljesen kizárnék, ugyanazt újra felkeresni egészen természetes kívánsággá lesz. A szerző egyénisége, élete, sorsa, meggyőződései iránt felköltött érdek folytán remélhetjük, hogy az iskolát elhagyó leány egy-egy kedves költőt fog magának kiválasztani, hogy annak meghittjévé válni törekedjék.

Evvel aztán elérte az irodalomba való bevezetés a maga czélját.

Az iró találó, élénk, a növendék felfogásához mért jellemrajza és a tökéletességében és eredetiségében kifogástalan és újságával megkapó költői alkotás: két oly forrás, melyből a serdülő leány lelke a legtisztább élvezetet, a legnemesebb táplálékot, a legüdébb életet meríti. Ne halmozzuk el őt az anyag sokaságával, a mindent megmagyarázni akaró szőrszálhasogatásainkkal. A kedvelt tárgyba való — odaadó — elmerülés, melylyel az állandó ragaszkodás, a hűség egy tőből fakad, a női jellem egyik legszebb vonása: ennek felébresztése, ápolása legyen tehát legfőbb gondunk. A míg fiatal kora boldog naivitása tart, olyanra irányozzuk figyelmét, mi

alkalmas betölteni egész lelkét. Kerüljük az adathalmozást: az birálatot igényel, tehát ellentétes az egyén és tárgy közt, kételkedést kelt a fölött, a mi a lélek elé jut, egységre törekvő részletreflexiók tömegét, a mi serdülő kortól nem várható. Kerüljük irodalmi változások okadatos jellemzését: a forma, melyet az egyénnek és kornak a költészettel való összefüggését feltüntető gondolat fölvenni kénytelen, vagy nagyon elméleti vagy nagyon szellemeskedő. Más uton jut az öntudatlanságából kibontakozó női lélek az irodalom jelentőségének felfogásához. A nők az anyanyelvet nehezebben hagyják el; ők a nemzeti szellem papnői, nem mintha annak egész mélysége megragadta volna lelküket, hanem mert nyelvben és szokásokban jelentkező kinyomatán az idegenszerűséget legkevésbbé tudják tűrni. A tisztaság szelleme munkálkodik bennük s ez előtt nemcsak a dolgok valósága, a külső szín is nagy jelentőséggel bir. Sőt talán, ha csak a nőknek kellett volna az esztheticát megállapitaniok, túlsúlyban lenne az a nézet, mely a szépet csak a formában keresi. Költemények formai szépségeinek méltatására kiválóbb a tehetségük. Hozzuk összhangzásba azt a módot, melyen a nemzeti nyelvnek szolgálatot tesznek, avval, melylyel a szépet megbecsülni tudják s a szépnek és nemzeti nyelvnek kultusza is összeforr lelkükben. S minthogy minden jeles költő példájában ezt látják, az irodalom és nemzeti műveltség iránti érdemeik elismerésére senki sem lehet hajlandóbb a nőknél.

A mondottak szerint az irodalomismertetésben vagyis helyesebben az irodalomba való bevezetésben — mert a kettő nem egy — nem a fogalmak körére, hanem tartalmára fektetnék súlyt; nem oly ismeretek közlésére és csoportosítására, melyek nem verhetnek élő gyökeret lelkökben, hanem eleven szemléletek nyujtására, egy szóval induktiv tanmenetre. Egy-egy sikerült költői műben s egy-egy jeles íróban lüktet az irodalom élete. Az ezekkel való benső érintkezésből származhatnak csak élő és éltető hatások.

Némelyek a polgári iskoláknak az úgynevezett ismeret-gyűjtés könnyítését tűzték ki czélul; az irodalomba való bevezetésnél leányiskolában ettől el kell tekintenünk. Nem arról a leánygyermekről gondoskodtunk jól, a ki lehető legtöbbet forog az életben, hogy azt

nagyjában jó és rosz oldaláról megismerni tanulja, hanem a ki jó házi nevelésben részesül; így nem annak lelki élete fejlődik a leghelyesebb irányban, a kit a tudomány egész tárházán futtában keresztülhurczolunk. Az irodalomtanítás, ha erre téved, legfölebb a mohó regényolvasók számát szaporítja. Ne olyan nőket neveljünk a kik a könyveket csak úgy tekintik, mint konvenczionális ismerőseiket; ma elcsevegnek velük s holnap már rájuk sem gondolnak. Dicséretet csak az a nő érdemel, a ki, ha az irodalom kincses házából egy-egy értékes költői művet kiválasztott magának, azzal mint meghitt kedves társsal szoros barátságot igyekszik kötni.

(B. Csaba.) Donner Lajos.

A MÁRIA-DOROTHEA EGYESÜLET ALAKULÓ KÖZGYŰLÉSE.

A «Mária-Dorothea» egyesület, mely a magyarországi tanítónők anyagi és szellemi érdekeinek előmozdítására, különösen pedig egy tanítónői «otthon» szervezésére alakult, e hó 25-én tartotta alakuló közgyűlését. A közgyűlés a lipót-utczai városház másod emeleti tanácstermében mintegy 60 tanítónő, több tanár és tanító jelenlétében folyt le; a tanítói körökön kívül részt vettek még a közgyűlésen: Girókuthy Ferenczné, Szemlérné Frecskay Józsa, Bischitz Dávidné, Kralovánszky Istvánné, Hentallerné, Janisch Józsefné, Rosenzweig-Safir Sarolta, Alexander Bernát, Békey Imre min. tan. és kir. tanfelügyelő, Lederer Ábrahám, Frei József, Weisz B. Ferencz, Gyertyánffy István, Suppán Vilmos, György Aladár stb.

A közgyűlést az előkészítő bizottság elnöke Zirzen Janka, a sugáruti tanítónőképző intézet igazgatónője, vezette, a következő szavakkal nyítván meg az ülést:

«Mélyen tisztelt közgyűlés!

A «Tanítónők otthona» szervezésére alakult bizottság nevében bátorkodtam a tisztelt közgyülést egybehívni; s most, midőn a szép számmal egybegyült tagokat üdvözölni szerencsés vagyok, azon kérelmet intézem a t. közgyűléshez: hogy a bizottság elé tűzött czélok megvalósítására országos egyesületté alakulva, vegyék át a bizottságtól és fejezzék be azt a munkát, melyre egy szűkebb körű bizottság ereje nem elég, s mely nemes irányánál fogva minden tekintetben méltó arra, hogy egy országos egyesület feladatát képezze. — A bizottság, mint a hivatalos jelentés ezt később feltünteti, megtette a megalakulásra a szükséges előkészületeket, s e munkát buzgón és elég szerencsével végezte. — Nem tekintve azt, hogy az egyesület czéljaira több mint 4400 frtnyi pénzalapot, — mintegy 330 rendes

és 8 alapító tagot — gyűjtött: abban a rendkívüli szerencsében részesült, hogy Mária D. főherczegnő ő fenségét nyerte meg védasszonyául. — E magas helyről nyilatkozó kegyes érdeklődés megbecsülhetlen biztosítékot képez az egyesület jövőjére nézve. — Ez érdeklődés kifejezése képen fenséges védasszonyunk legközelebb sajnálkozását nyilvánította, hogy nem tartózkodván ez idő szerint a fővárosban, az alakuló közgyűlésen jelen nem lehet. Ő fensége nevében én vagyok tehát szerencsés a gyűlést megnyitni, s kérem, a t. jelenlevőket, hogy az egyesületet megalakítani, a bizottság jelentését meghallgatni, az alapszabálytervezetet elfogadni, s a tisztikart és választmányt megválasztani kegyeskedjenek.»

Az elnök megnyitó szavai után *Weber Mariska,* az előkészítő bizottság jegyzője, felolvasta a bizottság jelentését, melyben a bizottság előmunkálatait lépésről-lépésre bemutatta. E munkálkodás folyóiratunk olvasó közönsége előtt ismeretes levén, a jelentés közlését nem tartjuk szükségesnek, utalunk csupán azon közleményekre, melyek a tanítónők otthonáról folyóiratunk korábbi füzeteiben megjelentek. — A jelentést a közgyűlés örömmel fogadta, s kimondván az egyesület megalakultát, elnök kérésére 3 tagból álló bizottságot küld ki a pénztár megvizsgálására. E bizottság tagjaivá választattak: Szemlérné, Janicsné és Frei József.

A bizottság által beterjesztett alapszabálytervezetet a közgyűlés igen csekély módosítással elfogadta. Az alapszabálytervezetet folyóiratunk 1884. évi IX. füzete közölvén, csak a közgyűlésen eszközölt módosításokat fogjuk itt ez alkalommal fölsorolni. Ilyen módosítások:

a) a *czél és eszközök* szakaszába betoldatott egy új pont: «*f) A tanítónők szellemi életének élénkítésére az egyesület tanítónői szakosztályt alakít, melyben az egyesület tagjai minden nőnevelési vagy érdekkörükbe tartozó kérdésről eszmecserét folytathatnak.*»

b) A tisztikarban *egy* alelnöknő helyett két alelnöknő választását, 20 nő és 10 férfi választmányi tag helyett 40 női és 25 férfi tag választását határozta el és igtatta alapszabályba a közgyűlés.

c) A *közgyűlés hatáskörének* meghatározásához pótlólag csatoltatott: «az ügyrend megállapítása és szakosztályok alakíthatása.»

Az alapszabályok megvitatása után a választás következvén, György Aladár indítványára báró *Nyáry Adolfné*, József főherczeg ő fensége főudvarmesterének neje közfelkiáltással elnöknek választatott, ezután a szavazatszedő bizottságba Alexander Bernát, Hoffmann Jolán és Saffáry Irma kéretvén fel, a gyűlés nehány perczre felfüggesztetett. A szavazatok beadatván, kitünt, hogy a tisztikar és választmány csaknem egyhangúlag a következő tagokból alakíttatott meg:

Alelnökök: Békey Imréné, Hampel Józsefné-Pulszky Polyxena, Tóth József. Titkár: Suppan Vilmos. Jegyzők: Weber Mariska, Nemecskay Irma. Pénztárnok: Zirzen Janka. Ellenőr: Stretvizer Lajosné. Választmányi tagok: özv. gróf Batthyány Ferenczné, Bayer Karolin, Beöthy Miklósné, Berta Ilona, Bischitz Dávidné, br. Boxberg Paula, Cserhalmai Ferenczné, Dusóczky Károlyné, Ekkert Auguszta, Frey Lajosné, Girókuthy Ferenczné, Goldzieher Ilona, Gönczy Pálné, Hoffmann Jolán, özv. Janisch Józsefné, Kondor Elma, Kralovánszky Istvánné, Lubich Etel, Hegedűs Sándorné, Budavölgyi Greger Miksáné, Matlekovits Sándorné, Serák Károlyné, Melha Kálmánné, Rosenzweig-Saphir Sarolta, Saffáry Irma, Sarcsevics Betti, Sebestyén Gyuláné, Stockinger Tamásné, gr. Szapáry Gézáné, gr. Szapáry Gyuláné, Szarvas Gáborné, Szemlér-Frecskay Józsa, Szukováthy Ottilia, Tavaszy Rózsa, Tisza Kálmánné, Tolnay Lajosné, Tomasek Ilona, Tomor Róza, Zirzen Janka, Szathmáry Király Pálné, Herich Károlyné, Wohl Janka, Boldizsár Piroska, Gallauner Luiza, Békey Imre, Berecz Antal, Buzogány Áron, Dömötör Géza, Falvay Antal, Gönczy Pál, Gyertyánffy István, Görgy Aladár, Gyulay Béla, dr. Hajnóczy József, Hanzély János, Kerékgyártó Elek, Komáromy Lajos, Lederer Ábrahám, Minke Béla, Péterfy Sándor, Radó Vilmos, Sebestyén Gyula, Sretvizer Lajos, Szente József, Tanos Imre, Vadnai Károly, Vajdafy Gusztáv, Weisz Bernát, Szász Károly, Alexander Bernát, Hegedűs Sándor.

A közgyűlés ezután Lederer Ábrahám indítványára köszönetet szavazott: Zirzen Jankának, Kralovánszky Istvánnénak, Weber Mariskának, György Aladárnak és a «Nemzeti Nőnevelés szerkesztőségének», kik az egyesület létrejöttét buzgó fáradozásaik által elő-

mozdították. Választottak egy öt tagú küldöttséget, kik az elnöknőnek br. *Nyáry Adolfnénak* megválasztatását tudtul adják; s az alapszabályok azon pontja értelmében, mely szerint a közgyülés az egyesület érdekében buzgón működőket «*vidéki választmányi tag*» címmel megtisztelheti, megválasztotta: Kasztner Jankát, Karacs Terézt, Lövey Klárát, Csorba Máriát, Zelles Etelt, Guta-Oláh Máriát, Martits Rozinát, De Gerando Antoninát, Uhrl Józsát, Wollmann Elmát és Décsei Jankát vidéki választmányi tagoknak; az ily tagoknak, ha esetleg a fővárosban időznek, a választmányban tanácskozó és szavazó joguk van.

A napi rend kimeríttetvén, Lederer indítványára elhatároztatott, hogy az egyesület módokat keres arra nézve, miszerint az országos kiállítás ideje alatt a fővárosban tartózkodó vidéki tanítónők, ha egyuttal az egyesület tagjai, olcsó és jó szállást kapjanak. E határozat megvalósítását megkisérelni a választmány feladata lesz.

E közgyűlés volt eddig a menedék-ház létesítésére megindult mozgalom, legfontosabb, legkiemelkedőbb eseménye. Az első határozott lépes a czél felé. Nagy örömünkre szolgált, hogy az a tanítónők oly tömeges részvétele mellett történt meg. Látszik ebből, hogy a tanítónők is szükségét érzik már annak, hogy anyagi és szellemi érdekeik megóvására, előmozdítására egyesületet alkossanak; különösen látszik ez abból is, hogy a Mária Dorothea egyesületből nem csupán jótékonysági egyesületet alkottak, s nem csupán az a czéljok, hogy egyesületi működésüknek évek mulva anyagi gyümölcseit élvezhessék, hanem az is s hogy életrevaló szellemi munkásság által a nőnevelés ügyének használjanak, a tanítónők miveltségének magasabb szinre való emelésével tiszteletet és becsülést szerezzenek a tanítónők testületének. S épen azért a Mária Dorothea egyesület megalakulását nem csak mint a tanítónők érdekében, de általában a nőnevelés érdekében is nagyfontosságú eseményt ismételten és örömmel üdvözöljük. *S.*

VEGYESEK.

— *A kiállítási tárgyak beküldésének határideje* már letelt, s a bizottságok csak kivételes esetben a kiállítók indokolt kérelmére fogadhatnak el még egyes tárgyakat, ezt is csak abban az esetben, ha a kiállítók halasztást kértek és nyertek. A halasztásért legczélszerűbb közvetlenül a kiállítás országos bizottságához fordulni. A kiállítás iparoktatási szakcsoportjának végrehajtó bizottsága a szabályszerű előbírálatokat már részben be is fejezte, s megengedte, hogy olyan intézetek, melyeknek tárgyai részint iparoktatási, részint általános oktatásügyi értékűek együtt állítsák ki gyűjteményeiket; még pedig abban a csoportban, melybe a tárgyak többsége tartozik. E csoport Suppán Vilmost bízta meg azzal, hogy az iparoktatási csoportról speciális katalogust írjon, képet nyújtva ebben a hazai iparoktatás jelen állapotáról.

— *A polgáriskolai tanítók és tanítónők országos egyesületének* legutóbbi választmányi ülésén két felolvasás volt. Mind a két felolvasás érdekes tanügyi kérdésekkel foglalkozott, s a választmányi tagok és vendégek érdekkel hallgatták végig. Az első felolvasó *Baló József* volt, s a földrajz tanításáról mondott figyelemre méltó dolgokat, melyek egy közelebbi választmányi ülésen vitatkozás tárgyát fogják képezni. A második felolvasó, *Thuránszky Irén* azt tárgyalta, miképen lehetne a nemzetgazdaságtant a háztartástannal és a számtannal kapcsolatban a polg. leányiskolákban tanítani. Kiválogatta és felsorolta azokat a gazdasági kérdéseket, melyeket a polgári leányiskolákban tárgyalni lehet és kell, megjelölvén egyszersmind a helyet, a hol a háztartástan és számtan keretébe beilleszthetők. A dolog méltó arra, hogy minél többet foglalkozzanak vele a polg. iskolai tanítók és tanítónők s hogy az egyes tételeket gondolkozás és eszmecsere tárgyává tegyék. A kérdés iránt érdeklődők a felolvasó dolgozatát az orsz. polg. isk. tanítók és tanítónők egyesületének közlönyében olvashatják, hol az egész terjedelmében közöltetni fog.

— A Stampfel Károly pozsonyi könyvkereskedő által kiadott «*Magyar Helikon*» című munkából, mely füzetekben jelenik meg, s mindenik füzet egy, olykor két jeles író vagy államférfi életrajzát s arczképét tartalmazza, — újabban megjelentek, s hozzánk beküldettek a következő füzetek: 41. füzet: *Pázmány Péter*, írta Kőhalmi-Klimstein József. 42. füzet: *Báthory István*, írta dr. Szádeczky Lajos. 43. füzet: *Báró Eötvös József*, írta dr. Ferenczy József. 44. füzet: *Gr. Gvadányi József* és *Gaal József*, írta dr. Badics Ferencz. — Mindegyik füzet ára 20—20 kr. Az előbb megjelent füzetek már 4 kötetet tesznek, s egy-egy díszes vörös vászonkötésű kötet ára 3 frt. — Addig is, míg bővebben ismertetnők e munkát, egyelőre is bátran ajánljuk az ifjúsági könyvtáraknak megszerzés végett.

— Mai számunk összes példányaihoz az «Első magyar általános biztosító-társaság» mérlege van mellékelve.

ELSŐ MAGYAR ÁLTALÁNOS BIZTOSITÓ TÁRSASÁG BUDAPESTEN.

I. Tűz-, szállitmány- és jégbiztositási üzlet.

Kiadások. Huszonhetedik évi zárszámla 1884. január 1-től deczember 31-ig.

	frt	kr	frt	kr
I. Tűzbiztositás.				
Kifizetett károk a viszontbiztositott rész levonása után	1502287	54		
Függőben maradt károk tartaléka	192149	31		
Szerzési költségek a viszontbiztositott rész utáni bevétel levonásával	322641	82		
A tűzbiztositási üzletet terhelő igazgatási költs. és adó	341870	02		
Behajthatlan követelések leirása	16606	11		
A következő évek készpénz-dijtartaléka a viszontbiztositott rész levonása után és minden megterhelés nélkül	1745350	18	4120405	28
II. Szállitmány-biztositás.				
Kifizetett károk a viszontbiztositott rész levonásával	45124	89		
Függőben maradt károk tartaléka	14312	79		
Szerzési költségek	13321	11		
A szállitmány-biztositási üzletet terhelő igazgatási költségek	12223	27		
A következő évnek dijtartaléka a viszontbiztositott rész levonásával	18629	67	103611	73
III. Jégbiztositás.				
Viszontbiztositások és törlések	736975	36		
Kifizetett károk a viszontbiztositott rész levonásával	806638	42		
Szerzési és igazgatási költségek a viszontbiztositások utáni bevételek levonása után	305395	86		
Behajthatlan követelések leirása	5542	73	1854552	37
A társasági tartaléktőkének kamatja			60078	09
1884. évi nyeremény			821804	17
			6960451	64

Bevételek.

	frt	kr	frt	kr
1883. évi nyeremény-számla: maradvány			1408	50
I. Tűzbiztositás.				
Az 1883. évről áthozott készpénz dijtartalék a viszontbiztositott rész levonásával és minden megterhelés nélkül	1761242	12		
363142638 frt 14 kr. kötött biztositások után és a f. évb. lej dijrészletekből bef. dijak frt 3728913.83 levonva törl. dijak frt 243,894.69 viszontbiztos. dijak « 532,289.40 lejárt visszbiztositási dij-részletek « 468,564.32 frt 1.244,248.41	2484665	42		
Az 1883. évb. fenm. tartalék függőben volt károkért	145983	50	4391891	04
II. Szállitmány-biztositás.				
Az 1883. évről áthozott dijtartalék	19321	57		
23 075,541 frt 49 krnyi kötött biztositások utáni dijak frt 148,039.49 levonva: törlesztett dijak frt 5,358.02 viszontbiztositási dijak 63,092.15 « 68.450.17	79589	32		
Az 1883. évben fenmaradt tartalék függőben volt károkért	31475	10	130385	99
III. Jégbiztositás.				
71.721,575 frt 46 krnyi kötött biztositások utáni dijak	2138410	14	2138410	14
IV. Egyéb bevételek.				
Beváltott szelvények után, valamint egyéb kamatok és bevételek	237611	80		
Társasági házak tiszta jövedelme	60744	17	298355	97
			6960451	64

Vagyon. Mérleg-számla 1884. deczember 31-én.

	frt	kr
Elhelyezett tőkepénzek: az első hazai takarékpénztárnál, az egyesült budapesti fővárosi takarékpénztárnál, a m orsz közp. takarékpénztárnál, a m. általános hitelbanknál s magyar állami kincstári pénztárjegyekben	2532532	—
Értékpapirok: a) 274,000 frt m. földhitelintézeti $5^1/_2$% záloglevelek à 100% 274,000 frt — kr. b) 2.057,100 frt m. északkeleti vasut els. ez.-kötvények à 97.50% 2.005,672 frt 50 kr c) 393,800 frt Magyar nyugati vasut II. kib. els. ez. kötvények à 98.50% 387,893 frt — kr. d) 350,000 frt Magyar gácsországi vasut II. kib. els. ezüst kötvények à 96.75% 338,625 frt — kr e) 228,800 frt Duna-drávai vasut elsőbbs. ez.-kötvények à 97% 221,936 frt — kr. f) 30 000 frt I. erd.vas.e.els k. à 97.75% frt 29,325 g) Lloyd-társ. kötv. s egyéb értékp. 261,470 frt — kr. h) Olasz alapitv kötv. Lir. 375,000 à 96.50 frs, 362,812.50 à 48.65% frt 176,508.30 a fenti értékpapirok után az év végeig esedékes kamatok 68.272 frt 81 kr.	3763702	61
Leszámitolt és egyéb váltók	245397	81
A társaság házai Budapesten	1210000	—
Különféle adósok:		
a) Pénzkészlet és maradványok a képviselőségeknél	621431	28
b) Maradványok idegen biztositó intézeteknél	354564	14
Jégbiztositási osztály folyó számlán	220993	10
Központi pénzkészlet	18373	48
	8966994	42

Teher.

	frt	kr
Részvényalaptőke: teljesen befizetett 2000 egész részvény à 1000 frt 2000000 — Részvényalaptőke: teljesen befizetett 2000 fél részvény à 500 forint 1000000 —	3000000	—
Társasági tartaléktőke	1562030	32 *
Tűzbiztositási dijtartalék készpénzben a viszontbiztositott rész levonásával és minden megterhelés nélkül 1.745,350.48 Szállitmány-biztositási dijtartalék készpénzben a viszontbiztositott rész levonásával és minden megterhelés nélkül 18,629.67	1763980	15 **
Tűzbiztositási függő károk tartaléka	192149	31
Szállitmány biztositási függő károk tartaléka	14312	79
Árkülönbözeti számla	455542	16
Dunaparti ház adótartaléka	39197	25
Különféle hitelezők	294612	42
Előbbi évekről eddig fel nem vett osztalékok	1276	—
Első m. ált. bizt.-társ. Lévay-alap	53917	52
Tisztviselők nyugdijalapja	435273	55
Életbiztosit. osztály folyó számlán	332898	78
1883. évi nyeremény	821804	17
	8966994	42

* A tartaléktőke az 1884. évi nyereményből emelkedett 1.661,031 frt 32 krra.
** A dijtartalék az 1884. évi nyereményből emelkedett 1.813,480 frt 65 krra.

II. Életbiztositási üzlet.

Kiadások. Huszonkettedik évi zárszámla 1884. január 1-től deczember 31-ig.

	frt	kr	frt	kr
Törlesztett kötvények dija	98759	15		
Visszaváltott kötvényekért	147475	07		
Halálesetek után megtéritett összeg	526473	03		
Lejárt kiházasitási tőkékért	697694	81		
Kiházasitási biztositásoknál haláleset következtében dijvisszatérités	54639	33		
Függőben levő károk tartaléka	150782	98		
Évjáradékokért	14653	13		
Viszontbiztositási dijak	24983	71		
Bélyegekért	29712	37		
Postadijak, nyomtatv., irodai bér, uti s egyéb költség	92598	78		
Tiszti fizetések	48371	23		
Jövedelmi adóért ez évi nyeremény után	35714	13		
Orvosi dijakért	15863	73		
Szerzési és dijbehajtási költségek	154231	41		
Behajthatlan követelések leirása	3797	85	1795750	71
Dijtartalék ez év végén			10182046	41
1883. évi nyeremény			169614	41
			12147411	53

Bevételek.

	frt	kr	frt	kr
A mult évből áthozott dijtartalék			9274114	61
Befolyt dijak: ez évben kiállitott kötvények után,	280249	94		
az előbbi években kiállitott kötvények után	1889096	26		
a biztositott tőke emelésére forditott nyeremények	14217	95	2183564	15
Mult évi függőben volt károk tartaléka			129696	69
Illetékek			42505	32
Kamatjövedelem			517530	76
			12147411	53

Vagyon. Mérleg-számla 1884. deczember 31-én.

	frt	kr
Értékpapirok 8.869,249 fr 54 kr. ugyanis:		
1. 1013000 frtnyi magyar földhitelintézeti $5^1/_2$% záloglevelek 100 frtjával	1013000	—
2. 5597400 frtnyi magyar földhitelintézeti 5%-os záloglevelek 100 frtjával	5597400	—
3. 1148000 frtnyi magyar földhitelintézeti $4\frac{1}{2}$%-os értékü záloglevelek $93^3/_{10}$ frtjával	1071084	—
4. 72,240 frtnyi magyar földhitelintézeti 5%-os ércz értékü záloglevelek $120^3/_{10}$ frtjával	86904	72
5. 223900 frtnyi pesti magyar kereskedelmi bank 6%-os záloglevelei 100 frtjával	223900	—
6. 373100 frtnyi osztrák-magyar bank 5%-os záloglevelei 100 frtjával	373100	—
7. 8,202 Lira olasz 5%-os járadék és kamatai	3860	82
Magyar királyi állam pénztárjegyek	500000	—
8. 1884-ben esed. kamat és elszám. pénzküldemény	161415	19
9. Jelzálog kölcsönök	120187	52
10. Kötvény-kölcsönök	1189044	—
11. Viszontbizt. kötvény kölcsönök	19126	76
12. A központ tartozása folyó számlán	332898	78
13. Vezér- és főügynökségek s mások tartozásai	313517	41
	11005439	20

Teher.

	frt	kr
1. Dijtartalék: 10.396,018·55 levonva viszontbiztositási dijtartalék 213,972.14	10182046	41
2. Biztossági alap	210754	03
3. Kiházasitási tőkék nyereménye	266075	07
4. Függőben levő károk tartaléka	150782	98
5. Dijleszállitásokra vonatkozó nyeremények tartaléka	2280	12
6. Előre fizetett dijak az 1885—1889 évekre	2064	67
7. Fel nem vett nyeremények 1883 évről	526	05
8. Viszontbiztositó intézetek és mások követelései	21565	46
9. 1884. évi nyeremény	169614	41
	11005439	20

Budapest, 1884. deczember 31-én.

Az igazgatóság:

Fuchs Rudolf, Hajós József, Harkányi Frigyes, Lévay Henrik.

Igazgató-helyettesek: **Ormody Vilmos,** igazgató, **Ullmann Károly Pál,** aligazgató.

Jeney Lajos,
a központi könyvezés főnöke.

A fenti zárszámlákat és mérlegeket megvizsgálván, azokat a törvényben s az alapszabályokban meghatározott elvek szerint készülteknek és azok egyes tételeit a fő- és segédkönyvekkel teljesen megegyezőknek találtuk.

1885. márczius hó 4-én.

A felügyelő bizottság:

Pecz Vilmos, életbizt. osztályfőnök. **Rudnyánszky Ferencz. Tornyai Schosberger Zsigmond. Szitányi Izidor. Kaczvinszky János,** életbizt. könyvvivő.